

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра етнології і археології

Дипломна робота

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему:

“НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА”

Студентки 4 курсу, групи ІАз-41

Спеціальність 032 «Історія та археологія»

Шиш Ірини Михайлівни

Керівник: **Боян-Гладка Світлана Петрівна**

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Джерела та історіографія	7
1.1. Джерельна база.....	7
1.2. Історіографія проблеми.....	10
РОЗДІЛ 2. Життєвий шлях і суспільна діяльність В. Гнатюка	19
2.1. Біографічний нарис.....	19
2.2. Громадсько-політична діяльність академіка В. Гнатюка.....	24
2.3. Стан етнографічної науки в Галичині (кінець XIX – поч. XX ст.).....	34
РОЗДІЛ 3. Внесок В. Гнатюка в розвиток етнографічної науки	44
3.1. Науково-організаційна діяльність В. Гнатюка в НТШ.....	44
3.2. Етнографічні зацікавлення В. Гнатюка.....	52
3.3. Вплив В. Гнатюка на розширення основних наукових інтересів етнографів України.....	58
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ	74

ВСТУП

Актуальність теми дослідження наукової діяльності Володимира Гнатюка обумовлена кількома важливими чинниками, що мають пряме відношення до сучасного етапу розвитку українського суспільства та його національного відродження.

По-перше, зростаючий інтерес до вивчення культурної спадщини України, особливо в контексті кінця XIX – початку XX ст., є логічним наслідком сучасного процесу національного відродження, коли відбувається активне повернення до корінних традицій і цінностей. Це період, коли національна ідентичність набуває важливості, і необхідність глибшого осмислення культурного та історичного досвіду українського народу стає одним із пріоритетів національного державотворення.

По-друге, наукова діяльність Володимира Гнатюка має велике значення не лише для наукової спадщини, а й для формування національної свідомості українців. Відомий як один з провідних діячів українського національного відродження, Гнатюк здійснив суттєвий внесок у вивчення народної культури, фольклору та етнографії, що стало основою для розвитку цілої школи української етнографії.

Його праці, що охоплюють широке коло тем, починаючи від традиційних обрядів і закінчуючи соціально-економічними аспектами життя українців, безсумнівно мали великий вплив на розвиток етнографії як науки та на усвідомлення важливості збереження культурної спадщини.

По-третє, в умовах відродження незалежної України знову постала потреба у дослідженні діяльності таких особистостей, як Володимир Гнатюк, для розуміння їхнього внеску в утвердження української національної ідеї. Поглиблене дослідження його етнографічної спадщини дозволить не лише з'ясувати роль Гнатюка як науковця та громадського діяча, а й допоможе визнати його діяльність важливою для формування національної свідомості та самоусвідомлення українського народу.

Актуальність дослідження наукової діяльності Володимира Гнатюка полягає у визнанні його внеску в українське народознавство, формуванні національної культурної самосвідомості та розвитку гуманітарної науки в Галичині на межі ХІХ–ХХ ст. Як учень Івана Франка та член Наукового товариства імені Шевченка, Гнатюк відіграв ключову роль у становленні української фольклористики як наукової дисципліни, а також у збиранні, збереженні й оприлюдненні усної народної творчості українців та інших народів Карпатського регіону. Його діяльність сприяла глибшому розумінню духовної культури українського народу та була важливою у процесі націєтворення.

Дослідження постаті Володимира Гнатюка є актуальним у контексті сучасного переосмислення ролі культури в часи суспільних трансформацій та загроз для національної ідентичності. У ХХІ столітті, коли українське суспільство переживає нові виклики, пов'язані з війною, міграцією та глобалізацією, повернення до інтелектуальної спадщини таких постатей, як Гнатюк, дозволяє актуалізувати культурні коди та моделі самоідентифікації.

Етнографічна та фольклористична спадщина Гнатюка – джерело автентичних знань про світогляд, вірування, обряди, мову та уявлення українців і суміжних народів. Його праці мають велике значення для міждисциплінарного аналізу історичних процесів, народної ментальності й культурної пам'яті.

Об'єктом дослідження є наукова діяльність Володимира Гнатюка як представника української інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ ст., дослідника фольклору, етнографа, літературознавця, організатора науки.

Предмет дослідження – особливості та закономірності розвитку фольклористичної та етнографічної діяльності Гнатюка, його внесок у методику польових етнографічних досліджень, аналіз зібраних матеріалів, його роль у поширенні української культури в європейському контексті.

Мета роботи – дослідити етнографічну, фольклористичну та науково-організаційну діяльність Володимира Гнатюка (1871–1926 рр.) у контексті розбудови української гуманітарної науки та формування національної

культурної ідентичності. Особливу увагу приділено його внеску в збирання й публікацію фольклорних матеріалів, участі в діяльності НТШ, зв'язках із науковцями Центральної та Західної Європи.

Для досягнення зазначеної мети були визначені наступні **завдання**:

- охарактеризувати джерельну базу й основні праці В. Гнатюка;
- проаналізувати життєвий шлях і суспільну діяльність В. Гнатюка;
- розкрити значення внеску В. Гнатюка в розвиток етнографічної науки.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період життя та наукової активності В. Гнатюка – від народження у 1871 р. до смерті в 1926 р., із фокусом на його науково-дослідницькій, видавничій та організаційній праці в межах НТШ, його експедиційній діяльності наприкінці XIX – початку XX ст.

Територіальні межі дослідження охоплюють переважно Галичину, Буковину, Закарпаття, а також терени проживання суміжних народів (румунів, словаків, угорців), де В. Гнатюк провадив польові дослідження, а також наукові контакти з Австрією, Угорщиною, Чехією, Німеччиною.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі наукової та культурно-громадської діяльності Володимира Гнатюка, що дозволяє всебічно оцінити його внесок у розвиток української історії та етнографії як академічної дисципліни. Уперше систематизовано його наукові зв'язки з провідними європейськими вченими (зокрема в Чехії, Німеччині, Австрії, Польщі), проаналізовано, як ці контакти вплинули на методику його досліджень і рецепцію української фольклористики у міжнародному науковому середовищі. Здійснено спробу реконструювати особливості його етнографічної методології, простежити трансформацію наукових підходів упродовж кількох десятиліть діяльності.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, серед яких: історико-біографічний – для аналізу життєвого шляху Гнатюка; порівняльно-історичний – для виявлення взаємин з європейськими вченими; системно-аналітичний – для оцінки його етнографічної, літературної, редакторської діяльності як цілісного

комплексу. Метод джерелознавчого аналізу дозволив критично опрацювати його листування, неопубліковані матеріали, польові записи. Текстологічний аналіз був застосований до вивчення мовно-стилістичних особливостей його фольклорних публікацій.

Застосування цих методів дало змогу не лише реконструювати наукову діяльність В. Гнатюка, а й глибше осмислити його внесок у формування модерного національного наративу на основі народної культури.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів у навчальних курсах із народознавства, історії української етнографії, культурології, а також у підготовці краєзнавчих досліджень і музейних виставок. Матеріали можуть бути корисними для укладання методичних посібників і популяризації наукової спадщини Володимира Гнатюка в освітньому середовищі, зокрема для шкільних українознавчих курсів, позашкільної діяльності та роботи культурно-освітніх установ.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів з відповідними підрозділами, висновків і списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ

1.1. Джерельна база

Основу джерельної бази нашого дослідження становлять праці В. Гнатюка. У галузі матеріальної культури це дослідження кушнірства, ткацтва, народного харчування та традиційного одягу; у сфері духовної культури – описи весільних обрядів, звичаїв і вірувань, а також поховальних ритуалів. Вагомий внесок учений зробив у вивчення етнодемографічних процесів та громадського життя, а свої наукові позиції викладав у численних рецензіях на роботи українських і закордонних етнографів і фольклористів.

Особливу частину спадщини В. Гнатюка складають праці, присвячені побуту й мові українців Закарпаття та історії, культурі, побуту й мові українських поселень у Воєводині, Румунії та Угорщині. Результатом шести експедицій стала шеститомна збірка фольклористичних матеріалів «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» [3], яка й досі залишається фундаментальним виданням як перша ґрунтовна антологія різножанрових творів із одного регіону України.

Оригінальні спостереження подано в його дослідженнях етнодемографічних процесів у західному Закарпатті, зокрема на Пряшівщині: «Русини Пряшівської єпархії і їх говори» [12] та «Словаки чи русини» [13]. Автор на підставі власних польових спостережень ґрунтовно описує історію, особливості побуту, матеріальну й духовну культуру західного пограниччя закарпатських українців, підтверджуючи їхню належність до української етнічної спільноти через аналіз побутових, релігійних, діалектних ознак.

Окрему увагу він приділив етнокультурним контактам українців зі словаками та угорцями, зокрема в дослідженнях побуту русинів Бачки – українських переселенців Воєводини. Не менш важливі його публіцистично-наукові статті, спрямовані на захист національних і політичних прав закарпатських українців: «І ми в Європі» [21] та «Число русинів в Угорщині» [21].

В. Гнатюк також працював як історик Закарпаття. Це знаходить відображення в його розвідках «Чи закарпатські українці автохтони» та «Причинок до історії зносин галицьких і угорських русинів» [10]. У цих працях він публікував листи представників закарпатської інтелігенції, в яких описувались економічне та культурне життя краю, підкреслювалась політична й економічна безправність українців Закарпаття, а також критикувалась бездіяльність духовенства й місцевої інтелігенції. Його розвідки іноді є чи не єдиним джерелом для вивчення окремих аспектів матеріальної та духовної культури українців Закарпаття.

До видатних праць В. Гнатюка, присвячених матеріальній і духовній культурі українців, належать дослідження народного харчування: «Народна пожива і спосіб її приправи у Східній Галичині» [7] та «Народна пожива на Бойківщині» [8]. У цих роботах учений детально описав щоденні й святкові страви, методи їх приготування та, порівнявши з іншими регіонами, засвідчив обмеженість раціону західних українців. Крім того, під його редакцією та з передмовою вийшов збірник «Народна пожива в Галичині».

З-поміж досліджень ремесел і промислів найбільш відомі «Кушнірство в Галичині» [4] та «Ткацтво в Східній Галичині» [14]. У статті «Мужицька одежа» [20] Гнатюк уперше звернув увагу на особливості народного вбрання селян, запропонувавши новий ракурс його вивчення.

У галузі духовної культури цінність становлять описи весільних обрядів: «Бойківське весілля в Мшанці (Старосамбірського повіту)» [1] і «Весілля в Керестурі (Бач-Боброгського повіту)» [2]. Особливо примітний текст шлюбного обряду з Керестури, що демонструє трансформацію традиційних елементів під впливом етнічного середовища.

Три томи «Знайдів до української демонології» містять ґрунтовний виклад уявлень про духів та надприродні істоти в народній уяві. А книга «Нарис української міфології» [5], написана Гнатюком ще 1918 року, але опублікована лише в 2000-му за сприяння проф. Р. Кирчіва, дотепер залишається найповнішим дослідженням цієї теми.

Серед методичних праць особливо вирізняється «Українська народна словесність» [22] – розгорнута програма збирання та вивчення народнопоетичної творчості. Цей перелік демонструє широту наукових інтересів В. Гнатюка та його неоціненний внесок у розвиток української етнографії.

Важливим джерелом для нашого дослідження є мемуарна література. Найбільшу цінність становить ґрунтовна автобіографія В. Гнатюка, яка була ним написана незадовго до смерті для товариства «Просвіта». Детальні відомості про життя й творчість ученого залишили його сучасники та близькі: В. Дорошенко [17], А. Крушельницький [26], Т. Франко, І. Крип'якевич, донька вченого О. Піснячевська та інші [21]. Особливо підкреслив значення діяльності В. Гнатюка у популяризації української культури серед широкої публіки В. Дорошенко [17].

Цінним джерелом для осмислення діяльності В. Гнатюка є спогади його сучасників. Іван Крип'якевич [20] окреслив основні напрями праці вченого, підкреслюючи, що під його контролем перебувала вся наукова продукція Наукового товариства імені Шевченка, і жодне видання не виходило без його відома.

Багато цікавих фактів про батька залишила в своїх спогадах його донька – О. Піснячевська [20]. У статті-спомині Г. Гарматій-Цегельська [20], дочка Луки Гарматія, згадує, що саме завдяки В. Гнатюку та Л. Гарматію, які запрошували М. Коцюбинського до Криворівні, письменник зацікавився культурою й побутом гуцулів. Це захоплення стало основою для створення одного з шедеврів української літератури – повісті «Тіні забутих предків».

Останні роки життя вченого описав М. Могилянський [26], розповідаючи про його спілкування з українськими культурними діячами. Людмила Шевченко [28] – близька знайома В. Гнатюка, яка вважала його своїм учителем у царині етнографії, також залишила спогади. Вона особливо підкреслила організаторські здібності Гнатюка в проведенні етнографічних досліджень.

Дослідник Ф. Главачек [24] наголошував на багатогранності наукових інтересів Гнатюка, згадував його щире дружбу з І. Франком і наводив уривки з їхнього листування.

Доповнюють джерельну базу й публіцистичні твори М. Грушевського [16], що стосуються діяльності НТШ, а також публіцистика І. Франка, присвячена становленню української науки та непростим умовам її розвитку.

Використано також матеріали української преси кінця XIX – початку XX століть, які допомагають глибше відтворити наукове життя української громадськості Галичини та Наддніпрянщини. З-поміж українських періодичних видань у нашій роботі використано: «Записки НТШ» [11; 12; 14], «Хроніку НТШ», «Житє і слово», «Киевскую старину», «Подкарпатську Русь» [18], «Діло», «Первісне громадянство», «Літературно-науковий вісник» [10; 15; 17] і «Світ».

Отже, дослідження життя та наукової й організаційної діяльності Володимира Гнатюка в галузі етнології ґрунтується на різномірних опублікованих та архівних джерелах: на власних наукових працях уч-нього, його епістолярній спадщині, мемуарній літературі, тодішній періодиці та публіцистиці.

1.2. Історіографія проблеми

Володимир Гнатюк увійшов в історію української науки як видатний етнограф, фольклорист, мовознавець, літературознавець і громадський діяч. Він був членом-кореспондентом Російської академії наук у Петербурзі та одним із перших академіків Академії наук України. Дослідники неодноразово звертали увагу на його внесок у розвиток української науки. У цій статті ми розглянемо його діяльність як етнографа.

Особливо важливою була його робота в Науковому товаристві імені Шевченка (НТШ), де він спочатку обіймав посаду секретаря, а згодом став головою Етнографічної комісії. Володимир Гнатюк залишався відданим цій

установі до кінця свого життя у 1926 році, а його діяльність на посаді голови Етнографічної комісії стала найбільш плідною.

Літературу, присвячену дослідженню його наукового доробку, можна поділити на кілька груп. Зокрема, це праці 1920–1930-х років, коли радянська влада ще допускала певні відхилення від офіційної ідеології; класичні зразки радянської історіографії; дослідження української діаспори. Окремо слід виділити праці, написані після здобуття Україною незалежності, які включають дослідження як діаспорних учених, так і сучасних українських дослідників. До цієї категорії також можна віднести дисертаційні дослідження та газетні публікації.

В. Гнатюк формувався як учений під впливом Михайла Грушевського та Івана Франка. Саме Грушевський першим помітив його талант і запросив до роботи в НТШ. Від 1898 року Гнатюк став першим оплачуваним співробітником товариства, тобто фактично першим професійним ученим НТШ. Перші відгуки про його етнографічну діяльність зустрічаються саме у працях Михайла Грушевського. Зокрема, вже у 1914 році Грушевський у своїх дослідженнях наводив перелік наукових пошуків В. Гнатюка в галузі народознавства.

У 1921 році, з нагоди 50-річчя Володимира Гнатюка, була опублікована перша стаття, присвячена його діяльності як українського етнографа. У цій праці, автором якої був Лев Білецький [23], не лише аналізувалася етнографічна спадщина вченого, а й наводилися оцінки його роботи з боку іноземних етнографів.

До окремої групи праць цього періоду належать рецензії на наукові дослідження Гнатюка, написані такими вченими, як Філарет Колесса [56], Володимир Дорошенко [17], Розалія Данківська та Володимир Данилов. У своїх відгуках вони оцінювали методику опрацювання етнографічного матеріалу, а також розглядали окремі аспекти його наукових досягнень.

Підвищений інтерес до етнографічної спадщини Гнатюка спостерігався у 1926–1927 роках, одразу після його смерті. У цей період було опубліковано

низку наукових розвідок на його честь. Зокрема, у працях Михайла Грушевського [16], Володимира Дорошенка [17], Івана Панькевича [18], Віктора Петрова [19] та Михайла Тарасенка [20] аналізувалися наукові підходи Гнатюка до збирання та систематизації етнографічного матеріалу. Високо оцінив його внесок і польський етнограф, професор Львівського університету Адам Фішер.

Наступний етап досліджень етнографічної діяльності Гнатюка припадає на радянський період, коли його спадщина почала інтерпретуватися через призму офіційної ідеології. Сучасні дослідники, зокрема Олександр Шеремета [80–84], зазначають, що радянські науковці змушені були замовчувати певні аспекти діяльності Гнатюка, ігнорувати його роботу в Науковому товаристві імені Шевченка (НТШ) [81], спотворювати факти про його стосунки з Грушевським та іншими вченими [84]. Водночас у радянській історіографії активно підкреслювалася його співпраця з Іваном Франком [83] і Михайлом Коцюбинським [63], що мало на меті відволікти увагу від політичних поглядів ученого.

Часто його наукова діяльність подавалася крізь призму демократичних та революційних ідей. Наприклад, у статті Лариси Шевченко [77] простежується намагання протиставити критику іноземних науковців радянським дослідникам, які нібито давали об'єктивну оцінку його діяльності. У цій праці також просувалася концепція «дружби народів», що штучно прив'язувалася до наукових студій Гнатюка.

Проте, попри ідеологічний підтекст, у статті містився детальний аналіз його етнографічних досліджень. Зокрема, високо оцінювався метод суцільного обстеження населених пунктів, а серед головних наукових заслуг Гнатюка відзначалося обґрунтування належності мешканців Закарпаття до українського етносу.

Загалом, радянська історіографія суттєво вплинула на дослідження діяльності Володимира Гнатюка як етнографа. Попри наявність ідеологічного забарвлення, ці праці відзначалися ґрунтовною фактологічною базою. Зокрема,

у 60–70-х роках ХХ століття було опубліковано кілька робіт Л. Яценка [87–92], присвячених етнографічній діяльності вченого. У своїх дослідженнях автор, поряд із типовими для того часу тезами про інтернаціональні погляди Гнатюка та засудження «буржуазної міжнародної ненависті», оцінював його внесок передусім як фольклориста.

Однією з найбільш фундаментальних праць цього періоду стала монографія Л. Яценка «Володимир Гнатюк: Життя і фольклористична діяльність» [87]. У ній детально розглядалася діяльність вченого як етнографа та члена Наукового товариства імені Шевченка (НТШ). Автор досліджував етапи формування методики збору етнографічного матеріалу, яку Гнатюк застосовував у своїй практиці. Особлива увага приділялася його першим фольклорним збіркам, організаційній роботі в Етнографічній комісії НТШ, створенню програм для збирання та систематизації етнографічного матеріалу.

Окремий напрям досліджень був присвячений мовознавчим аспектам у працях Гнатюка. У збірнику, виданому Музеєм української культури у Свиднику на його честь, містяться статті, що аналізують мовознавчі та діалектологічні проблеми, пов'язані з етнографічною тематикою. Дослідники зазначають, що Гнатюк спеціально не займався діалектологічними записами, однак фіксував фольклорний матеріал таким чином, щоб ним могли скористатися і фольклористи, і діалектологи, і етнографи.

Цей збірник також містить низку матеріалів, що розкривають наукову спадщину Гнатюка. Зокрема, до нього увійшли спогади чеського вченого Франтішека Главачека [24] про їхні дружні та наукові взаємини. Окрема стаття М. Мушинки [63] аналізує дослідження Гнатюка, присвячені фольклору Пряшівщини, і зазначає, що вчений не лише фіксував народну творчість, а й збирав важливі етнографічні, історичні та статистичні дані. У збірнику також представлено відгуки інших науковців про діяльність Гнатюка та зразки його листування з колегами.

Важливе місце серед досліджень діяльності Володимира Гнатюка як етнографа та збирача фольклору займають праці, що аналізують окремі аспекти

його наукової спадщини. Зокрема, варто відзначити роботи В. Маланчук, А. Арсенича [29–30], Р. Кирчіва [53–55], О. Дея [38], які досліджували внесок вченого у вивчення окремих етнографічних регіонів, а також його загальну діяльність у цій сфері.

Окремо слід згадати путівники по Етнографічно-меморіальному музею Володимира Гнатюка у Велесневі [40–42], які перевидавалися кілька разів. Вони містять біографічні відомості про вченого та розкривають особливості його становлення як етнографа. Крім того, значну цінність становить монографія Г. Скрипник [75], присвячена етнографічним музеям України. У ній подано інформацію про створення етнографічної колекції музею НТШ, що формувалася, зокрема, завдяки програмам збору матеріалів, розробленим Гнатюком.

Новий етап у дослідженні наукової діяльності вченого розпочався завдяки працям української діаспори. На відміну від радянських істориків, зарубіжні дослідники були позбавлені ідеологічних обмежень, що сприяло об'єктивному аналізу наукової спадщини Гнатюка. Першими в цьому напрямі стали узагальнюючі роботи, присвячені історії НТШ. Вони, як правило, публікувалися до ювілейних річниць товариства та містили відомості про діяльність його Етнографічної комісії.

Перша фундаментальна праця, присвячена історії НТШ і видана за кордоном, була створена з нагоди 75-річчя цієї інституції [50]. У ній зазначалося, що завдяки самовідданій праці Володимира Гнатюка Етнографічна комісія здійснювала систематичний збір, опрацювання та публікацію етнографічних матеріалів. Особливо наголошувалося на тому, що саме Гнатюк зміг залучити до співпраці численних збирачів фольклору та відкрив для науки Карпатську Україну, взявши активну участь у її етнографічному дослідженні.

Наступною вагомою діаспорною роботою стало дослідження В. Дорошенка [17], також приурочене 75-річчю НТШ. У ньому підкреслювалася значущість Гнатюка та Івана Франка, які були головними стовпами, на яких трималося товариство. Додаткові відомості про етнографічну діяльність

Гнатюка можна знайти у працях Я. Падоха [70] та в записках НТШ, присвячених дослідженню Лемківщини [60].

Окрему категорію становлять праці, що безпосередньо досліджують етнографічний, фольклористичний та мовознавчий доробок вченого. Особливо слід відзначити наукові розвідки М. Мушинки [63–68], опубліковані у записках НТШ за кордоном. Словацький фольклорист українського походження провів ґрунтовне дослідження етнографічної та фольклористичної діяльності Гнатюка, його зв'язків з європейськими вченими, а також подав детальні біографічні відомості про вченого. Він особливо акцентував увагу на організаційній діяльності Гнатюка в Етнографічній комісії НТШ та методологічних підходах до збору етнографічного матеріалу, які використовував науковець.

З набуттям Україною незалежності підходи вітчизняних дослідників до вивчення спадщини Гнатюка зазнали значних змін. У сучасних працях він розглядається не лише як етнограф, а й як етнолог, творець «золотого фонду української етнології». Такі терміни були неприйнятними в радянський період, коли етнологія розглядалася у вузькому етнографічному руслі, а сам термін майже не використовувався.

Останнім часом з'явилися дослідження, які продовжують аналіз мовознавчих питань та внеску Володимира Гнатюка у розвиток української мови. Його підхід до систематизації етнографічного матеріалу дозволяє використовувати наукову спадщину вченого в різних галузях знань.

Із 1990-х років у діаспорі продовжували виходити праці, присвячені діяльності НТШ, проте їх кількість зменшилася. Це пояснюється тим, що після здобуття Україною незалежності зникли політичні обмеження, пов'язані з заборонаю подібних досліджень у радянський період. У результаті центр наукових студій з цієї тематики перемістився до України.

Однією з визначних подій стала наукова конференція 1991 року «Від Наукового товариства ім. Шевченка до Українського Вільного Університету». За її підсумками у 1992 році вийшов збірник, де 26 статей українських та зарубіжних дослідників (О. Мишанича [63], Й. Дзендзелівського, Л. Бартко, І.

Герети [33], Н. Шумади [86] та інших) висвітлювали етнографічну спадщину Гнатюка, з особливим акцентом на його дослідження Закарпаття.

Того ж року у Львові було опубліковано «Записки НТШ», що містять статтю Т. Гонтар [34] про етнографічну колекцію музею НТШ, у формуванні якої активну роль відіграв Гнатюк.

Суттєвий внесок у вивчення етнографічної спадщини Гнатюка зробив В. Качкан [51; 52], який присвятив цьому кілька своїх праць. Він наголошував, що вчений за 50 років життя сформував цілу епоху в етнології та зробив низку важливих відкриттів. Завдяки феноменальній пам'яті Гнатюк міг точно фіксувати значні обсяги етнографічного матеріалу. Качкан зазначав, що вчений був не лише ретельним збирачем, а й досвідченим текстологом, а його тексти вирізнялися фактологічною достовірністю та високою культурою оформлення [52, с. 43].

Методи опрацювання етнографічного матеріалу, які використовував Гнатюк, включали: атрибуцію фольклорних творів, встановлення їхньої приналежності до народної традиції, філологічну критику та редагування текстів, вивчення контамінації у фольклорі, а також аналіз джерелознавчої бази фольклорних творів і їхніх варіантів.

Вчений Р. Кирчів зосереджувався на текстологічному аналізі матеріалів, зібраних Етнографічною комісією НТШ [53], тоді як О. Купчинський вивчав українознавчі студії Гнатюка [58]. Купчинський підкреслював, що вчений опрацював світові досягнення у фольклористиці й започаткував системний аналіз усної народної творчості в Україні, досягнувши високого рівня узагальнень. Він також відзначав точність методів фіксації фольклорного матеріалу, що використовував Гнатюк, і його прагнення охопити максимально широкі території, включаючи поселення українців за межами країни [57, с. 10].

На значущості внеску Володимира Гнатюка в діяльність НТШ наголошує у своїй праці Р. Кучер, підкреслюючи, що комплексне дослідження етнографічних матеріалів, особливо в Закарпатті, є беззаперечною заслугою

цього українського етнолога. Окремі аспекти його фольклористичної діяльності висвітлені в працях Н. Шумадан [85; 86] і Є. Луньо [61].

Важливою подією у вивченні наукової спадщини Гнатюка став 10-й випуск наукових записок, виданих у 2001 році Тернопільським державним педагогічним університетом ім. В. Гнатюка до 130-річчя від дня народження вченого. У цьому збірнику опубліковано понад 20 статей, присвячених його етнологічній діяльності, що охоплюють питання становлення та розвитку етнології в НТШ під його керівництвом як голови Етнографічної комісії. Серед авторів досліджень варто виокремити О. Куцою [59], Р. Гром'яка [35], О. Дербаль, О. Циганок [76], В. Буряка та Т. Цимбал, які аналізували різні аспекти етнографічної діяльності Гнатюка, зокрема у сфері фольклористики.

У другій половині 1990-х років дослідження, присвячені В. Гнатюку як етнографу, продовжували з'являтися, зокрема щодо його вивчення окремих етнографічних регіонів та діяльності в НТШ. У цей період продовжив свої студії етнографічної спадщини вченого М. Мушинка [62; 64; 68], а також з'явилися нові праці, зокрема статті О. Черемшинського, що висвітлюють біографію Гнатюка та його зв'язки з провідними науковцями того часу.

Останнім часом вийшли дисертаційні дослідження, присвячені діяльності Гнатюка як етнолога та фольклориста. У 1992 році М. Мушинка [68] захистив докторську дисертацію на тему «Фольклорист Володимир Гнатюк і його місце в українській науці та культурі». Дещо пізніше О. Сапеляк [72–74] розпочала вивчення цієї проблематики, опублікувавши статті про діяльність Гнатюка в НТШ, а згодом захистила кандидатську дисертацію та видала монографію, присвячену етнографічним дослідженням НТШ. Особливу увагу в її роботах зосереджено на діяльності Гнатюка як секретаря та голови Етнографічної комісії, а також на його особистому внеску в розвиток етнології в Україні [72].

Науковою та громадсько-політичною діяльністю Гнатюка займається І. Іванюта, який після низки публікацій [43–46; 48; 49] із цієї тематики захистив дисертацію на тему «Наукова та громадсько-політична діяльність академіка Володимира Гнатюка в контексті українського національного відродження

кінця XIX – початку XX століття» [47]. Однак питання етнографічної та фольклористичної спадщини Гнатюка в цьому дослідженні розглядається лише в одному підрозділі.

Останнім часом вийшов цикл праць О. Шеремети [80–84], присвячений Гнатюку як етнографу та його внеску в розвиток етнологічної науки в Україні. Завершенням цієї серії стало дисертаційне дослідження, де детально проаналізовано становлення Гнатюка як етнолога, його організаторські здібності, методологію дослідницької діяльності, етнографічні зацікавлення, а також його вплив на науковців і розвиток етнології в Україні.

Таким чином, історіографія досліджень Гнатюка пройшла шлях від ідеологічно заангажованих трактувань у радянський період до глибшого, об'єктивного переосмислення в незалежній Україні. Сучасні дослідники підкреслюють його внесок у формування наукових підходів до польових етнографічних досліджень та роль у збереженні української культурної спадщини. Його діяльність розглядається не лише як наукова, а й як складова українського національного руху.

РОЗДІЛ 2. ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ І СУСПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

2.1. Біографічний нарис

Володимир Гнатюк народився в мальовничому селі Велесневі на Тернопільщині. Ще в дитинстві він вражав феноменальною пам'яттю: міг слово в слово відтворити почуті пісні, казки та навіть уривки з Біблії, яку його батько – сільський дяк і вчитель – часто читав уголос. Відомий учений Микола Мушинка у своєму нарисі підкреслює цей унікальний дар Гнатюка.

Батько бачив у синові майбутнього священика та віддав його до народної школи в Бучачі. Однак Володимир більше прагнув спілкуватися з людьми, записувати їхні пісні, легенди, анекдоти. Уже в 12 років він мав власний зшиток, де зібрав понад сотню зразків усної народної творчості. Мрія батька не здійснилася – через брак коштів юнак не зміг навчатися в колегіумі святого Атаназія в Римі. Проте це не стало для нього трагедією [87, с. 31].

Після закінчення Бучацької та Станіславської гімназій Володимир Гнатюк планував вступити на філософський факультет Львівського університету. Проте до Львівського університету Володимир Гнатюк не зміг потрапити на перший курс і був змушений цілий рік проживати у батьків. Щоб не втрачати часу, він інтенсивно записував народні пісні та інші фольклорні твори. Збірка Гнатюка значно розширилася, і матеріалів вистачило б на цілий том фольклорних записів [87, с. 32].

У 1891 році його призвали на військову службу, але комісія визнала його непридатним, що дозволило йому продовжити навчання. Для цього Володимир був змушений заробляти гроші на навчання фізичною працею та приватними уроками для учнів з заможних родин.

Важливою віхою в його житті стало вступ до Львівського університету в 1894 році на філософський факультет. Він обрав для вивчення класичну філософію, слухав лекції з грецької мови та літератури професора О. Цвіклінського, латинської мови та римської літератури професора І. Крушкієвича, а також давньослов'янської мови та слов'янської філології

професора І. Каліни. З другого курсу він почав відвідувати лекції з історії України М. Грушевського, і це стало основним напрямом його навчання [87, с. 33].

Будучи студентом другого курсу, Гнатюк виступив на семінарі професора О. Колесси з доповіддю «Українсько-руська вертепна драма» [21], яка була підготовлена на основі його фольклорних записів. Це була його перша фольклористична праця.

15 листопада 1894 року Володимир одружився з Оленою Майковською, і в них народилося троє дітей: Ірина (1896), Олександра (1898) та Юрій (1900).

Навчаючись в університеті, Гнатюк ставив за мету вдосконалити свої знання слов'янських мов. До кінця 1897 року він уже володів усіма слов'янськими мовами, окрім болгарської, покращив знання німецької та почав вивчати французьку.

Під час навчання він заприятелював з Іваном Франком і спершу писав огляди для його журналу «Житє і слово». Згодом, коли Франко опинився у скрутному матеріальному становищі, Гнатюк, будучи головою студентського товариства «Академічна громада», активно взявся за організацію 25-річного ювілею його творчої діяльності [24, с. 624].

Свято відбулося в жовтні 1898 року, і завдяки лотереї товариство придбало збірку «Мій Ізмарагд», виплативши Франкові гонорар. Також оргкомітет на чолі з Гнатюком видав працю Михайла Павлика із переліком творів Франка, альманах і збірку музичних творів «Зів'ялі листки» [24, с. 624].

Знайомство та дружба з М. Коцюбинським стали важливими для Володимира Гнатюка. Він активно сприяв виданню та популяризації творів великого письменника, надсилаючи йому літературу та пресу. Коцюбинський у листах до Гнатюка розповідав про реакцію в Україні після придушення революційних виступів і просив надсилати новинки літератури. Вони також обмінювались думками щодо важливих політичних подій і культурних новин, ділилися творчими планами. Саме Гнатюк став тим, хто надихнув Коцюбинського на написання чудового твору «Тіні забутих предків».

Листування з видатним українським етнографом Ф. Вовком допомогло Гнатюку вдосконалити методику записування фольклору та поглибити знання в цій галузі. За порадою Ф. Вовка В. Гнатюк почав переходити від випадкових записів до більш систематичного опису конкретних етнографічних тем або детального запису репертуару визначних носіїв фольклору [84, С. 356]. Наприклад, у січні 1895 року він записав від батька вичерпну розповідь про ткацький промисел, яка пізніше стала основою його праці «Ткацтво у Східній Галичині» [14]. Гнатюк також надсилав свої матеріали Ф. Вовку в Париж для публікації.

У липні 1895 року Володимир Гнатюк разом зі своєю дружиною Оленою записав легенди, казки та пісні від О. Прохвати, П. Якимовича та Ю. Роздольського. У тому ж році вони також записували анекдоти та інші фольклорні твори в Пужниках від батька Михайла, братів Філька і Гілярка, сестри Гані та інших оповідачів [84, с. 356–357].

Ще з молодих років Гнатюк цікавився ситуацією та розвитком західноукраїнських земель, не обминаючи увагою й Закарпаття. Все почалося з того, що навесні 1895 року він прочитав у журналі «Народ» статтю М. Драгоманова про Закарпатську Україну, в якій український вчений закликав галицьку інтелігенцію допомогти своїм братам, які зазнавали угорського гноблення. Після цього Гнатюк вирішив відвідати Закарпаття, щоб власними очима побачити життя тамтешніх людей [91, с. 6].

У липні того ж року він разом з другом О. Роздольським здійснив першу експедицію на Закарпаття, записуючи фольклорні матеріали за маршрутом: Лавонче – Ляхівець – Старий і Новий Галятин – Майданка – Сейми – Валове – Бучкова – Долишня Бистра – Березово – Горінчев – Іза – Хуст. Весь цей шлях, починаючи з Ляхівця, вони пройшли пішки.

Під час експедиції Гнатюк не обмежувався лише фольклорними записами, а також спостерігав за національним, культурним, економічним, соціальним і політичним становищем закарпатських українців. У селах, де українська друкowana література була малодоступна, він поширював твори Т.

Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та інших. Як згадував сам Гнатюк, в усіх місцях, де він побував, місцеві мешканці розуміли ці твори. Попит на українські книжки був настільки великий, що після експедиції він продовжував надсилати їх на Закарпаття [21, с. 88–89].

Результатом цих досліджень стали шість томів етнографічних матеріалів, а також низка праць, присвячених життю лемків та югославських русинів. Учений Філарет Колесса високо оцінив його внесок, зазначивши, що саме завдяки Гнатюкові українська громадськість відкрила для себе Закарпатську Україну [56, с. VII].

Гнатюк не залишався осторонь актуальних суспільно-культурних проблем свого народу. Слідом за Борисом Грінченком він порушував питання стану українського шкільництва, доходячи сумного висновку: в Україні не лише бракує національних шкіл, а й у тих, що існують, української книжки уникають, як вогню. Як патріот, він не міг спокійно спостерігати за спотворенням історії. Вчений обурювався тим, що в підручниках, затверджених окупаційною владою, дітям чужі не лише мова, а й сам дух і зміст викладеного матеріалу [47, с. 34].

За своє життя Гнатюк здійснив масштабну наукову роботу: зібрав десять тисяч коломийок, які видав у чотирьох томах, упорядкував та опублікував два томи колядок, щедрівок і байок, а також збірки гаївок, оповідань про опришків, похоронних звичаїв та інших зразків народної творчості.

Володимир Гнатюк відіграв ключову роль у розвитку української науки та культури, будучи постійним автором і певний час редактором «Літературно-наукового вісника». Завдяки його зусиллям світ побачили 30 томів цього журналу, в яких опубліковано понад 50 його наукових розвідок, а також понад 600 рецензій, оглядів і статей. Часопис набув великої популярності не лише в Галичині, а й на Сході України, що змусило царську цензуру у 1901 році заборонити його ввезення на територію Російської імперії, побоюючись поширення «вільнодумства» [48, с. 168–169].

Протягом 14 років Гнатюк обіймав посаду головного редактора Українсько-Руської видавничої спілки, завдяки чому до Першої світової війни вийшли друком 323 книги. Це були найкращі зразки світової та української літератури, а також праці з фізики, астрономії, статистики, історії та інших наук. Він особисто сприяв виданню творів 150 українських авторів, яких не друкували у підросійській Україні через Валуєвський і Емський укази, що забороняли українське книгодрукування.

Гнатюк також відіграв визначальну роль у розвитку фольклористики: він упорядкував і відредагував 40 томів «Етнографічного збірника», зробивши його найважливішим фольклорно-етнографічним виданням того часу. Приголомшує той факт, що половину випусків складали його власні праці.

Попри численні недуги – радикуліт, бронхіальну астму та туберкульоз – Гнатюк продовжував працювати до останніх днів свого життя. Він виконував обов'язки вченого секретаря Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові, з яким був пов'язаний протягом 30 років. Свою діяльність у НТШ він розпочав у філологічній секції під керівництвом Івана Франка, а згодом став секретарем етнографічної комісії [44, с. 30].

Навіть радянська влада не змогла оминати його наукові здобутки: у 1924 році Володимира Гнатюка обрали дійсним членом Всеукраїнської академії наук. Однак він помилився, сподіваючись, що більшовики щиро підтримають українську мову та культуру. Ці надії спонукали його сина Юрія, випускника Гірничої академії в Пржибрамі (Чехословаччина), переїхати до Дніпропетровська, аби долучитися до процесу українізації [44, с. 31].

Проте там його невдовзі заарештували, а в 1937 році засудили в Харкові та відправили до сибірських таборів. Лише після смерті Сталіна Юрія Гнатюка реабілітували, однак повернутися в Україну йому не дозволили, тож він оселився в Тамбовській області.

Доля виявилася більш прихильною до доньок Гнатюка – Ірини та Лесі. Обидві були медсестрами в Українських січових стрільцях. Ірина стала дружиною Василя Косаренка-Косаревича, посла УНР у Берліні, куди переїхала

разом із матір'ю. Леся, здобувши медичну освіту в Карловому університеті в Празі, під час Українсько-польської війни 1920-х років емігрувала до Парижа, де згодом стала лікарем.

2.2. Громадсько-політична діяльність академіка В. Гнатюка

Володимир Гнатюк, світогляд якого формувався в епоху національного відродження, у своїх громадсько-політичних поглядах представляв інтереси народних мас та був тісно пов'язаний із передовими традиціями національної української думки. У своїй діяльності він активно розвивав та збагачував ці ідеї як щирий патріот України.

Значну роль у формуванні Володимира Гнатюка як громадсько-політичного діяча відіграв Іван Франко, з яким він познайомився під час навчання у Львівському університеті. На той час Франко займався виданням журналу «Життя і слово», і ця діяльність викликала неабиякий інтерес у Гнатюка, адже Франко вже мав багаторічний досвід у громадсько-політичній сфері [83, с 478].

До виходу «Життя і слова» Гнатюк цікавився двотижневиком «Народ», що підтверджується його оглядом статей цього видання за 1894 рік. Особливу увагу він приділив статті Івана Франка «Професор Омелян Огоновський».

У 1897 році в «Житті і слові» з'явилися три короткі статті Гнатюка: «Угорська мізерія», «Угроруські новини» та «Угроруські календарі» [21]. Його участь у виданні зміцнила співпрацю з Франком. Володимир Гнатюк регулярно готував огляди «Життя і слова», писав рецензії на матеріали журналу, а з 1896 року, за його порадою, Іван Франко переформатував видання у суто політичний журнал [83, с. 479].

Попри активну громадсько-політичну діяльність, формально Гнатюк не належав до жодної політичної партії чи групи. У своїх численних рецензіях і публікаціях він неодноразово критикував москвофілів за їхні прагнення до національно-культурної та згодом державно-політичної єдності українців з російським народом і Росією. Особливо активно Гнатюк виступав проти

галицьких та закарпатських москвофілів, які часто зраджували інтереси українського народу.

Особливо негативну роль у процесі національного відродження відігравали москвофіли у суспільному житті Закарпатської України. Саме через це Володимир Гнатюк приділив багато уваги викриттю антиукраїнської діяльності закарпатських москвофілів. Він наголошував, що значна частина населення Закарпаття, орієнтуючись на місцевих москвофілів та догоджаючи угорській верхівці, схилилася до самодержавної Росії, замість того щоб сприяти розвитку власної державності [29, с. 72].

Закарпатське москвофільство зародилося одночасно з галицьким, хоча не досягло такого ж поширення та активності. Закарпатські москвофіли, відповідно до своїх політичних уподобань, прагнули замінити українську народну мову на російську в усіх сферах культурного життя. Серед таких «діячів культури» було чимало осіб, які мали власні друковані видання та товариства.

Одним із таких «культурних осередків» було «Общество святого Василия» в Ужгороді, засноване москвофілами. Володимир Гнатюк вважав найбільшою трагедією цього осередку його відірваність від рідного народу та скочування на москвофільські позиції. У своїх виданнях товариство використовувало штучне «язичіє», яке не сприймав ані простий народ, ані інтелігенція. Через це місцева інтелігенція зверталася до угорської культури, де вирувало активне життя та точилася боротьба ідей [36, с. 78].

На жаль, закарпатські діячі не дослухалися до порад Володимира Гнатюка, що призвело до політичної та духовної кризи серед місцевого населення. Від повної загибелі цей край врятували лише Перша світова війна та розпад Австро-Угорщини.

Порівнюючи закарпатських москвофілів із галицькими та буковинськими, Гнатюк висловлював негативну оцінку всім цим течіям. Однак особливо різко він критикував закарпатських москвофілів за спроби писати російською літературною мовою, якою вони не володіли.

У своїй праці «Русини в Угорщині» [20] Володимир Гнатюк позитивно оцінював громадсько-політичну діяльність А. Добрянського, завдяки якому після революції 1848 року культурне життя на Закарпатті активізувалося, хоч і ненадовго. Наприкінці 60-х років мадяри змусили Добрянського залишити громадське життя, що призвело до духовної стагнації серед русинів Закарпаття, яка тривала майже чверть століття.

Також Гнатюк висловлював позитивні враження про діяльність письменника та громадсько-політичного діяча О. Духновича. Він відзначав, що жодна національна ініціатива не обходилася без Духновича, і саме він був рушійною силою цих процесів, прагнучи змінити політичне життя на Закарпатті та пробудити народ своїми виданнями [47, с. 78].

Окрім цього, Володимир Гнатюк піддав нищівній критиці Івана Раковського. На думку вченого, Раковський був «хитрим малоросом», який мав значний моральний вплив на угорських русинів. Він видавав на кошти Общества святого Степана – організації, що займалася поширенням католицизму – церковну газету (1856–1858).

У ній він передруковував статті з російських православних журналів, зміст яких був відірваний від реальних потреб закарпатських русинів. На думку Гнатюка, Раковський був затятим москвофілом і своєю діяльністю завдав чималої шкоди духовному стану угорських русинів.

Володимир Гнатюк вважав боротьбу з москвофілами справою народною і наголошував, що не можна забувати, як москвофіли «фонетично друковані книжки і часописи викидали вікном, а наших людей позбувалися дверима» [31, с. 105].

Будучи переконаним противником москвофілів, Гнатюк активно підтримував народовців, які виступали за розвиток культури та політичну орієнтацію народу на національні засади. Він підтримував тісні стосунки з прогресивними науковцями краю, зокрема з Юліаном Жатковичем та Г. Стрипським, на яких покладав великі надії. В архівах збереглося понад 90 листів Жатковича до Гнатюка, в яких обговорювалися соціально-економічні та

політичні питання Закарпаття, а також особливості виборчої системи в Угорщині [36, с. 78].

Завдяки допомозі Володимира Гнатюка Юліян Жаткович отримував твори українських класиків, зокрема Котляревського, Шевченка, Франка, Костомарова, Грінченка, і активно поширював їх. Під впливом Гнатюка Жаткович переклав на угорську мову низку українських творів: «В поті чола», «Грицева шкільна наука», «Гриць і панич», «Учитель», «Украдене щастя», «Кам'яна душа», «Перехресні стежки» Івана Франка; «Задля загального добра» Михайла Коцюбинського; «Сестра» Марка Вовчка.

Володимир Гнатюк активно закликав Ю. Жатковича розвивати політику народовців і залучати до цього якомога більше людей. Завдяки цій співпраці Гнатюк познайомився з ще одним перспективним молодим політиком-народовцем Закарпаття – Г. Стрипським. Як редактор журналу «Ukraina», що видавався в Будапешті, Г. Стрипський пропагував здобутки української культури серед угорських читачів [49, с. 18].

Під впливом В. Гнатюка він ознайомив угорців з творами Т. Шевченка, І. Франка, С. Руданського, М. Коцюбинського та В. Стефаника. Гнатюк високо оцінював редагований Г. Стрипським журнал і цінував його за вірність українській орієнтації. У своїй статті про нього він зазначив, що «історик-політик Г. Стрипський не відступить від своєї діяльності на благо українського народу, для якого працює понад два десятиліття» [49, с. 18].

Після фольклорно-етнографічних експедицій на Закарпаття Володимир Гнатюк глибоко ознайомився з обставинами місцевого життя, виявив сили, що тримали народ у темряві, та помітив зародки національно-культурного відродження. Показовими є його дві статті, надруковані в 1897 році в чернівецькій газеті «Буковина» – «Темні духи на Угорській землі» і «Світлі духи на Угорській землі» [20; 22].

Критикуючи «мадяронство» і «москвофільство» як «темні духи», що слугували чужим державним ідеям, Гнатюк водночас підкреслював появу «світлих духів» – молодого покоління, яке прагнуло вивести народ із духовної

темряви. Такими «світлими духами» він вважав Ю. Жатковича та Г. Стрипського, які активно працювали задля культурного відродження Закарпаття.

Під час своїх подорожей Володимир Гнатюк намагався налагодити зв'язки й з іншими закарпатськими діячами. Проте ті, що дотримувалися москвофільського напрямку, залишалися відчуженими від свого народу й не бажали співпрацювати з народовцями [65, с. 66].

Володимир Гнатюк, здійснюючи етнографічні експедиції на Закарпаття, активно вивчав національно-політичне життя краю та поширював національні ідеї. Його діяльність викликала занепокоєння угорської влади, яка створювала численні перешкоди для його спілкування з місцевим населенням. Проте Гнатюк не піддався залякуванням і наполегливо доводив, що його робота не суперечить законам Австро-Угорщини, громадянином якої він був.

Після повернення зі своєї першої експедиції Володимир Гнатюк розпочав широку кампанію, спрямовану на викриття національних і політичних утисків українців Закарпаття з боку угорського уряду. На цю тему він опублікував серію статей у галицькій пресі, кульмінацією яких став маніфест «І ми в Європі», підписаний такими відомими діячами, як Іван Франко, Володимир Охримович, Михайло Павлик та іншими [65, с. 68].

Взаємодія Володимира Гнатюка з прихильниками народовського руху на Закарпатті була особливо успішною серед молодшого покоління інтелігенції. Зокрема, він встановив тісні зв'язки з діячами духовної семінарії в Ужгороді, серед яких важливу роль відігравав Еміліян Мустіянович. Під впливом Гнатюка Мустіянович, уже будучи священиком, продовжив богословські студії у Львівському університеті, де в 1907 році отримав звання професора. Його численні статті публікувалися українською народною мовою.

На початку Першої світової війни угорська влада засудила Еміліяна Мустіяновича до страти за його народовські переконання, але він якимось дивом уникнув смерті. Володимир Гнатюк високо цінував діяльність Мустіяновича, про що неодноразово згадував у своїх публікаціях.

Так само, як і представники народовського руху, Володимир Гнатюк активно пропагував і популяризував українську народну мову. Під його впливом багато діячів почали вивчати та писати українською. Серед них був Гавриїл Костельник, уродженець Руського Керестура в Бачці. У 1903 році він надіслав свої перші вірші до редакції в Будапешті, але там відмовилися їх друкувати через мову. Редакція порадила Костельникові надіслати свої твори угорською або російською мовами, пообіцявши в такому разі їхню публікацію та грошову винагороду [68, с. 22].

Володимир Гнатюк, окрім активної участі в дослідженні політичного життя західноукраїнських земель, уважно стежив і за подіями в інших регіонах України. Він неодноразово наголошував на жорсткіших проявах дискримінації в Наддніпрянській Україні. Яскравим прикладом цього стало відкриття пам'ятника Івану Котляревському в Полтаві, зведеного коштом української громади. Пам'ятник планували відкрити в 1898 році на честь 130-річчя від дня народження поета, однак через численні адміністративні перепони ця подія відбулася лише в 1903 році [69, с. 226].

Володимир Гнатюк рішуче виступав проти реакційного панславізму, тобто намагань виділяти одну слов'янську мову на шкоду іншим. У цьому контексті він піддавав критиці великодержавних шовіністів, яких вважав найреакційнішими силами суспільства. При цьому Гнатюк чітко розмежовував прогресивні сили та реакцію.

Серед видатних представників передової Росії він із великою симпатією ставився до Миколи Чернишевського, Максима Горького, Льва Толстого та інших, а поета Миколу Михайлова вважав одним із найталановитіших російських митців, який загинув у в'язниці за підтримку ідей конституційного устрою в Росії. Водночас Гнатюк суворо засуджував царський режим і його «московфільську» агентуру на західноукраїнських землях [69, с. 226].

З перших кроків у своїй науково-дослідницькій діяльності Гнатюк виявляв зацікавлення соціальним та політичним становищем українського

народу. Під час своїх подорожей на Мармарошину в 1895 році та до Південної Угорщини в 1897 році він особливо гостро побачив картину народних злиднів.

У численних працях, статтях і замітках, присвячених Закарпатській Україні (зокрема, «Дещо про Русь Угорську», «Угорські новини», «Руські оселі в Бачці», «Число Русинів в Угорщині» [22], «Причинок до історії зносин галицьких і угорських русинів» [10]), а також у рецензіях на дослідження інших авторів Гнатюк не лише описував економічний і політичний гніт, а й аналізував причини такого важкого становища.

На його думку, однією з головних причин бідності населення було безземелля та надмірне податкове навантаження. Гнатюк наводив дані про заборгованість селян поміщикам, спричинену неможливістю вчасно сплачувати податки. У багатьох випадках ці податки в кілька разів перевищували вартість усього селянського господарства.

Він зазначав, що нерідко селяни, чиє майно оцінювалося менш ніж у 30 злотих, були змушені сплачувати борги, що перевищували 200 злотих. У відчайдушних спробах уникнути голоду селяни закладали свої землі під величезні відсотки, які сягали 50–70%. Гнатюк підкреслював кричущу несправедливість податкової системи, яка ще більше поглиблювала бідність українського населення [49, с. 18].

Володимир Гнатюк у своїх дослідженнях звертав увагу на соціальні процеси, що відбувалися в українських селах. Зокрема, вивчаючи життя українських громад у Бач-Бодрогському, він цікавився соціальним становищем місцевих селян. Гнатюк відзначав, що в цьому регіоні була одна з найродючіших земель на Закарпатті, що створювало можливості для заможного життя простого люду. Проте австро-угорська влада ігнорувала потреби населення, не докладаючи жодних зусиль для покращення його становища.

Подібна картина соціальної несправедливості спостерігалася не лише на Закарпатті, а й у Галичині та Буковині. У своїй статті «Народна пожива на Бойківщині» (1906 р.) [8] Гнатюк підкреслював вражаючу бідність у харчуванні місцевого населення. Він зауважив, що деякі бойківські родини вживали м'ясо

лише два-три рази на рік, а подекуди траплялися сім'ї, які не мали змоги їсти його взагалі.

Добре знайомий із системою соціального та національного гноблення в Австро-Угорщині, Гнатюк не мав великих сподівань на покращення ситуації на Закарпатті. Проте згодом він із полегшенням відзначив, що суспільно-політичні зміни нарешті стали відчутними, і в нових історичних умовах почалося оновлення життя.

У своїй громадсько-політичній діяльності Володимир Гнатюк активно піднімав питання виборчого права, освіти, церкви та преси. Він наголошував на тісному зв'язку між політичною свободою та освітою, вважаючи її важливим інструментом у боротьбі народних мас за свої права. Гнатюк різко критикував політику правлячих класів, які намагалися нав'язати українцям промадярські, проросійські та пропольські ідеї, що мали на меті притупити інтерес населення до національного пробудження [59, с. 7–8].

Особливу увагу Гнатюк приділяв активній участі українців у процесах державотворення та парламентських виборах. Він зазначав, що до 1848 року українці в Галичині практично не брали участі в національно-політичному житті, за винятком студентів – учасників польсько-українських конспірацій та двох депутатів від греко-католицьких єпархіальних управлінь у крайовому становому сеймі [59, с. 8].

Гнатюк наголошував, що ситуація змінилася з початком революції 1848 року. Він підкріплював це такими фактами:

- вимога українських семінаристів включити до звернення на ім'я імператора пункт про забезпечення національного розвитку українців (19 березня 1848 року);
- перші публічні збори семінаристів зі співом українських пісень (25 березня 1848 року);
- подання петиції на ім'я імператора (19 квітня 1848 року) з вимогами впровадження української мови в народних школах, розширення її вивчення в середніх і вищих навчальних закладах Східної Галичини,

забезпечення рівноправності української мови в державних установах, надання українцям доступу до всіх посад і зрівняння духовенства різних віросповідань у правах;

- створення першої політичної організації – Головної Руської (Української) Ради, яка стала центром керівництва українським політичним життям [22, с. 110–112].

Володимир Гнатюк у своїх працях детально аналізував розвиток парламентської діяльності українців у Галичині після впровадження конституційного ладу в Австро-Угорщині у 60-х роках XIX століття. Він наголошував, що закон про вибори, ухвалений у 1861 році, надав значну перевагу польській стороні, забезпечивши їй 100 із 150 місць у Галицькому крайовому сеймі, хоча українці мали б отримати щонайменше половину мандатів [33, с. 38].

Однак навіть ця обмежена квота була зведена до мінімуму через концентрацію адміністративної влади в руках поляків. Це призвело до поступового скорочення кількості українських депутатів: із 49 у 1861 році до лише 14 у 1889 році. Лише після запровадження загального виборчого права у 1907 році українці змогли збільшити свою присутність у сеймі до 21 депутата (менше половини передбаченої законом квоти).

Маючи більшість у сеймі, польська сторона активно ухвалювала вигідні для себе закони, що сприяли колонізації українського населення.

Аналізуючи ці процеси, Володимир Гнатюк дійшов висновку, що за півстоліття дії конституційного ладу українці значно просунулися вперед у політичній діяльності. Хоча їм не вдалося досягти повної національної рівноправності, їхня активність зросла, і в останнє десятиліття з'явилася обґрунтована надія на зміни. Масові маніфестації, виборчі кампанії та інші політичні події підтверджували, що повернення до попереднього стану вже не буде [47, с. 99].

Окрім політичних питань, Гнатюк приділяв увагу й демографічним змінам на західноукраїнських землях. Він зауважив, що за період 1898–1908

років населення низки українських сіл і міст не лише не зросло, як слід було очікувати, а навпаки – помітно скоротилося. На його думку, основною причиною цього була масова еміграція українців до США, Бразилії та інших країн. У своїх виступах та публікаціях учений закликав українців не втікати від труднощів, а згуртуватися у боротьбі за національні права та відстоювати інтереси своєї держави, адже інакше існувала реальна загроза її втрати [47, с. 100]

Не оминув Гнатюк і питання утисків та переслідувань українських діячів культури з боку панівної верхівки. У своїх публікаціях на сторінках «Записок НТШ» та «Літературно-Наукового Вісника» він неодноразово наголошував на несправедливому ставленні до видатних діячів, таких як Тарас Шевченко, Михайло Драгоманов, Іван Франко та Михайло Павлик [28, с. 104].

У випуску «Літературно-Наукового Вісника» за 1903 рік Гнатюк із обуренням писав, що влада зневажала навіть постать Шевченка, не кажучи вже про інших борців за права українського народу. Він саркастично зауважив, що чиновники, які переслідували цих діячів, «виставили собі свідоцтво цілковитих дурнів».

Таким чином, Володимир Гнатюк не лише глибоко аналізував важливі соціально-політичні питання, а й активно сприяв національному пробудженню українців. Його діяльність стала вагомим внеском у боротьбу за утвердження національної свідомості та державності України.

2.3. Стан етнографічної науки в Галичині (кінець XIX – поч. XX ст.)

Перші ознаки зацікавлення етнографією Галичини з'явилися наприкінці XVIII століття. Після того як у 1772 році австрійські війська зайняли Галичину, Австрія постала перед необхідністю організувати адміністрацію нової провінції. Урядовцям, які прибули для встановлення влади, швидко стало зрозуміло, що в цій так званій «польській» провінції більшість населення насправді не були поляками. Радник губернії Коранда у своїй доповіді зазначив,

що мешканці східної Галичини розмовляють мовою, подібною до далматинської.

З часом німецькі чиновники краще ознайомилися з місцевим населенням. У працях німецьких дослідників кінця XVIII століття можна знайти перші згадки про етнографію краю. Хоча поряд із цінними спостереженнями часто траплялися і курйозні твердження, що виникли через непорозуміння чи неперевірені чутки. Особливо важливими є подорожні нотатки Гакета (Haquet) та етнографічні зауваги, розкидані в книзі Енгеля «Geschichte der Fürstenthümer Halitsch und Wladimir».

На той час місцева інтелігенція – як польська, так і руська – була надто малочисельною і малосвідомою, щоб активно цікавитися такою абстрактною темою, як етнографія рідного краю. Утім, у маєтках польських магнатів часто можна було зустріти співаків і теорбаністів із числа підданих, чий обов'язок полягав у розважанні панства музикою, танцями та піснями. Ці пісні виконувалися руською народною мовою, а їхній склад нагадував народну творчість, проте зміст був здебільшого далеким від справжніх фольклорних мотивів. У них переважали теми гулянок, любовних пригод та прославлення панів. [69, с. 225]

Цих «дворацьких» пісень було чимало, і деякі з них, зафіксовані в записах XVIII століття, дійшли до нашого часу, побутуючи в народному середовищі. Значна частина таких творів, як зі спогадів, так і з рукописів, увійшла до першої друкованої збірки руських і польських народних пісень, яку у 1833 році видав у Львові Вацлав з Олеська (Залеський).

Інший аспект зацікавлення етнографією в Галичині у XVIII столітті був пов'язаний із реформами австрійського імператора Йосифа II, який зійшов на трон у 1780 році та приніс із собою хвилю раціоналізму. Під впливом урядової політики духовенство, зокрема руське, розпочало боротьбу з народними віруваннями та звичаями. У пастирських листах львівських і чернівецьких єпископів того часу, зокрема Петра Білянського, містяться цінні відомості про тодішні вірування, особливо в його листі від 1786 року [69, с. 225].

Втім, постійні війни та негаразди, що охопили Австрію наприкінці XVIII – на початку XIX століття, на деякий час загальмували розвиток наукових і просвітницьких інтересів. Новий імпульс до вивчення етнографії та археології дав незвичайний ентузіаст Адам Чарноцький, відомий під псевдонімом Зоріян Ходаковський.

Утікши з російської армії, він переховувався в Галичині під вигаданим ім'ям, мандруючи селами, де записував пісні, вірування, звичаї, описував руїни та кургани, намагаючись простежити в них сліди дохристиянської слов'янської культури. Хоча його колекції так і не були опубліковані та значною мірою загубилися, його робота дала важливий поштовх для подальших досліджень [69, с. 226].

У 1812 році польський дослідник Червенський видав працю «*Obrazy y okolic Naddniestrskich*», у якій містилися цікаві характеристики руського населення. Крім того, у 1816 році в Перемишлі було засноване руське товариство для поширення освіти, яке планувало вивчати стан руського люду. Проте через інтриги латинського духовенства товариство так і не розпочало своєї діяльності.

У 1822 році в календарі «*Der Pilger von Lemberg*» русин Зубрицький привернув увагу до краси та значущості руських народних пісень, подавши текст однієї з них. Примітно, що ця пісня не була суто народною, а належала до так званих дворацьких пісень. Її пізніше переклав на німецьку мову Поль, батько польського поета В. Поля [69, с. 226].

На той час серед молоді Східної Галичини починав пробуджуватися інтерес до вивчення рідного краю та народу. Почалося активне записування пісень, переказів, приповідок. Першим значним результатом цього руху стала збірка Вацлава з Олеська, видана у 1833 році. Ця книга стала знаковою подією в духовному житті Східної Галичини. Під її впливом розпочалося відродження народної руської літератури та активізувалося збирання етнографічних матеріалів.

Ініціаторами цього руху були такі постаті, як Маркіян Шашкевич, Яків Головацький, Іван Вагилевич, Осип Левицький, Осип Лозінський та інші. У 1832 році Осип Левицький видав граматику, яка містила взірці руської мови, кілька народних пісень, сотні приповідок і загадок. У 1835 році побачила світ цінна книга Осипа Лозінського «*Ruskoje wesile*» [69, с. 226].

У той самий час інші дослідники, зокрема Мінчакевич, Степан Петрушевич, Осафат Кобринський, активно збирали народні приповідки по різних регіонах. Головацький і Вагилевич записували пісні, вірування, казки та анекдоти, що стали основою для видання «Русалки Дністрової» у 1837 році в Будапешті та двотомної збірки Жеготи Паулі «*Piesni ludu ruskiego w Galicyi*» у 1839 році у Львові.

У 1841 році у Відні вийшла цінна збірка приповідок Григорія Ількевича. У 1844 році Степан Петрушевич підготував власну збірку приповідок, яка була схвалена цензурою, але вийшла друком лише у 1857 році в польському часописі «*Przyjaciół Domowy*». Осафат Кобринський видав невелику збірку приповідок у додатку до свого букваря 1842 року. Водночас Вагилевич і Головацький публікували свої етнографічні спостереження в чеських часописах, а Головацький у 1846-47 роках опублікував матеріали у виданні «Вінок русинам на обжинки» у Відні [59, с. 6].

Інтерес до руської етнографії виявляли й польські дослідники. Зокрема, цінні матеріали з'являлися в львівських часописах «*Rozmaitosci*» та «*Lwowianin*», а також у познанському виданні «*Przyjaciół ludu*». Частина цих матеріалів увійшла до книги Семенського «*Powiesci i podania polskie, ruskie i litewskie*», виданої у 1845 році.

Окремо слід згадати про Казимира Войціцького, який збирав руські матеріали та публікував їх у польських виданнях. Його роботи, хоч і популярні у свій час, через численні зміни відповідно до тогочасного літературного стилю втратили наукову цінність.

Важливі етнографічні дослідження щодо Галичини знаходимо в працях польських істориків культури Голембйовського та Мацейовського. Дещо публікувалося і в німецькій періодиці, зокрема в часописі «Galizien» (1840-41).

Науковий підсумок тодішніх етнографічних досліджень спробував зробити львівський професор Гануш у праці «Die Wissenschaft der slavischen Mythos» (Львів, 1842). Проте через його некритичний підхід до джерел і прагнення створити цілісну систему слов'янської міфології ця робота не набула великої наукової вартості [69, с. 227].

Однак наприкінці 1840-х років у Галичині сталися дві події, які суттєво змінили ситуацію. У 1846 році польські селяни в Західній Галичині вчинили жорстоку розправу над шляхтою, що призвело до провалу польського повстання. А в 1848 році у Східній Галичині активізувався руський національний рух, що загостило русько-польський антагонізм.

Польська шляхетська інтелігенція на це відреагувала запереченням етнографічних досліджень. У цей період з'явилися думки про те, що польський народ складається лише зі шляхти, а народні пісні, казки та приповідки є лише спотвореними залишками шляхетської культури або запозиченнями. Аналогічно стверджувалося, що руської нації не існує, а її мова є лише діалектом польської [69, с. 227].

Унаслідок таких поглядів у 1850-х роках етнографічна діяльність майже завмерла, і лише зрідка друкувалися окремі народні пісні або перевидавалися давніші збірки, як-от збірка приповідок Петрушевича.

У 60-х роках в Галичині відчутно змінився культурний клімат. В Україні стали популярними твори Шевченка, Куліша, Максимовича, Костомарова та інших письменників і етнографів, які розбудили серед молоді глибоку любов до рідного народу та заохотили її до вивчення народних традицій. Це спричинило активне збирання етнографічних матеріалів.

Зокрема, Гнідковський збирав приповідки в Калуському повіті, Торонський досліджував лемків, Гушалевиць записував пісні в Стрийському повіті, а Галька видав чудову збірку казок. Проте, серед інших, Саламон

включив у свою збірку фальсифікати. Зібраний матеріал допоміг Головацькому підготувати його чотиритомну збірку пісень Галицької та Угорської Русі, яка була значною за обсягом, але не без недоліків у систематизації та критичному підході [69, с. 227].

Головацький, який сповідував москвофільський напрям, після 1867 року залишив кафедру руської літератури у Львівському університеті та переїхав до Росії, де через 10 років видав свій збірник. Тим часом, під впливом української етнографії, в Галичині активно збирали матеріали й українофіли, серед яких були Володимир Навроцький, Мелітон Бучинський, Олександр Стефанович, Осип Білінський та інші. Більшість їхніх зібрань потрапила до Києва, де М. Драгоманов отримав їх у своєму розпорядженні. Незважаючи на великий потенціал, більшість матеріалів залишалася неопублікованою, а збірники часто втрачалися [69, с. 228].

У 60-х роках активізувалася також етнографічна діяльність серед польських вчених. Наприклад, Бельовський у своїй статті «Рокісіє» звернув увагу на етнографічні аспекти цього регіону, а Садок Баронч опублікував збірку казок та приповідок, зібраних на сході Галичини.

Однак найбільшу значущість мав Оскар Кольберг, який, розпочавши з пісень та мелодій, поступово розширив свої дослідження і опублікував багатотомну збірку «Lud», що стала важливим внеском у польську етнографію. Проте його методи збирання матеріалу, включаючи дублювання одних і тих самих пісень і казок у різних томах, значно знизили наукову цінність його праць.

В той же час, руські вчені дотримувались міфологічної теорії Грімма, що стосувалася автохтонних елементів етнографії. Вона була підтримана такими вченими, як Головацький, Галька, Огоновський, а також російським дослідником Афанасьєвим, чия праця «Поетичні уявлення слов'ян про природу» містила багато матеріалу з Галичини [69, с. 228].

У 70-х роках з'явилась критична реакція проти таких поглядів, головним представником якої був Драгоманов. Він розвинув історичний підхід до

вивчення етнографії, виступаючи проти міфологічних фантазій та закликаючи до порівняльних досліджень. Його праці, зокрема видання «Українських історичних пісень», значно вплинули на подальший розвиток етнографічної науки в Україні та Галичині [80, с. 118].

Незважаючи на політичні труднощі, Драгоманов зробив вагомий внесок у розвиток етнографії, і його підхід став основою для нових поколінь дослідників, серед яких були М. Павлик, І. Франко, О. Терлецький та інші. Вони, надихаючись поглядами Драгоманова, значно розширили свої дослідження, зосереджуючи увагу на різних аспектах народної культури та психології [80, с. 119].

Часопис «Світ» опублікував низку студій, присвячених етнографічним матеріалам місцевого характеру, серед яких пісні та оповідання про Борислав, картоплю тощо. У Львові серед академічної молоді виявився інтерес до етнографії, що знайшло своє вираження в заснуванні «Етнографічно-статистичного кружка» (1882–1883 рр.), де обговорювалися новітні здобутки в цій галузі і відбувалися теоретичні дискусії щодо методів дослідження. Молодь почала організовувати літні експедиції в різні куточки краю, що, хоча й не принесло безпосередньої користі для етнографії, значно сприяло розвитку культурного життя в «глухих провінціях» [80, с. 120].

Тим часом в Галичині з'явилися осередки для публікації етнографічних матеріалів. При Краківській академії наук була створена Антропологічна комісія, яка в 1877 році започаткувала публікацію «Zbiory wiadomości do antropologii krajowej». Проте перші томи містили не найкращі етнографічні матеріали, зібрані дилетантами, публікація яких була без системи.

Значний вплив на розвиток етнографічних інтересів у Галичині мали дві виставки. Перша продемонструвала гуцульські та покутські домашні промисли – килимарство, гончарство, різьбярство, вишивку тощо, що викликало великий інтерес у Галичині та за її межами.

Друга виставка представила колекцію етнографічних типів і костюмів, що стала основою розкішного альбому. Наслідком першої виставки стала

публікація альбому «Wzory przemyslu domowego wloscian na Rusi» у дев'яти томах, а також формування багатих колекцій етнографічних матеріалів в музеях Львова та Кракова. Друга виставка стала поштовхом до заснування школи килимарства в Вікні, організованої В. Федоровичем [69, с. 229].

У 80-х роках розпочалася невтомна діяльність Франтішка Ржегоржа, чеха, який переселився до Галичини та присвятив себе етнографічній праці. Він об'їздив східну Галичину, збирав матеріали для галицько-руського відділу музею Напрстків у Празі, а також опублікував понад 100 статей, присвячених галицько-руській етнографії. Ржегорж збирав матеріали без прив'язки до наукових теорій, але його праця була важливим внеском у розвиток галузі.

У 90-х роках етнографія в Галичині зробила значний крок уперед завдяки новим поколінням дослідників, таких як Іван Колесса, Осип Роздольський, Володимир Гнатюк та Володимир Шухевич. Вони зібрали великий обсяг етнографічних фактів, документуючи пісні, казки та обряди, а також вивчали матеріальну культуру. Шухевич, зокрема, став головним упорядником етнографічного відділу на крайовій виставці 1894 року. Їхні роботи характеризуються строгим методологічним підходом, детальним збором матеріалів та увагою до наукових теорій [80, с. 122–123].

Такі ж зміни відбулися й у західній Галичині, де нові збирачі, як Сьвентек, Удзеля, Цішевський і Федоровський, розпочали систематичне збирання матеріалів, дотримуючись наукового підходу та класифікації.

У Львові почали виникати осередки для публікації руських етнографічних матеріалів. Одним із перших таких осередків стало засноване мною у 1893 році видання «Житє і слово», яке за два роки опублікувало значний цикл етнографічних записів та визначило широкий напрямок для подальших досліджень.

У 1895 році у Львові виникло польське «Towarzystwo ludoznawcze», створене за участю русинів (Франка, Колесси, Гнатюка), і його орган «Lud» почав публікувати, хоча й рідко, руські матеріали. У перші роки цього видання з'явилися також деякі праці русинів з етнографії та фольклору, зокрема роботи

Івана Франка, які друкувала варшавська «Wisla», а стаття Охримовича про весільні обряди була опублікована частково в московському «Этнографическом обозрении» [80, с. 126].

Згодом русини відокремилися від цього товариства, оскільки знайшли можливість публікувати та обробляти етнографічний матеріал самостійно і своєю мовою. У 90-х роках Наукове товариство імені Шевченка у Львові реформувалося і з 1895 року започаткувало спеціальне видання «Етнографічний збірник», яке мало власну Етнографічну комісію. Ініціативою Ф. Вовка було створено ще одне спеціальне періодичне видання – «Етнологічні матеріали», що публікувало праці з археології, антропології та дескриптивної етнографії [80, с. 127–128].

Крім того, наукові роботи в галузі фольклору друкувалися і в інших виданнях Товариства, зокрема в «Записках», де також публікувались рецензії та огляди важливих етнографічних і археологічних праць, що стосувалися українсько-руської території.

Особливо в «Збірнику філологічної секції» було опубліковано два томи фольклорних студій М. Драгоманова, що були розсіяні за його життя по різних російських часописах і під псевдонімами, і таким чином вони вперше вийшли повністю для широкої аудиторії.

У восьми томах «Етнографічного збірника» виявлено чіткий характер цього видання, яке намагається подавати компактні колекції однорідного матеріалу, часто таких тем, на які раніше звертали менше уваги. Серед них – багаті колекції лірницьких пісень, казок, народних новел, легенд, анекдотів, вірувань, гуцульських заклинань та поголосок про сучасні політичні події, зокрема про коронацію царя [69, с. 130].

Зокрема, велику увагу привернула двотомова збірка угороруського матеріалу, третій том якої готується до друку. Також підготовлено до публікації збірку пісень з мелодіями та збірку приповідок, складену Іваном Франком.

Серед етнологічних матеріалів особливо виділяються праці М. Кордуби про писанки та монографія В. Шухевича про гуцулів, обидві з численними ілюстраціями.

Окрім матеріалів, зібраних безпосередньо з уст народу, Товариство також звернуло увагу на півнародну літературу рукописних легенд і апокрифів, які давно знаходяться в руках народу і часто стають джерелами для його оповідань і вірувань. Публікація цих творів, важливих для етнографів та істориків літератури, була розпочата Археографічною комісією Наукового товариства ім. Шевченка за планом, запропонованим Іваном Франком. Під його редакцією вже вийшло два томи, що містять старозавітні апокрифи та першу частину новозавітних апокрифічних євангелій [73, с. 538].

У кінці XIX – на початку XX століття етнографічна наука в Галичині зазнала значного розвитку, зокрема завдяки активній діяльності дослідників, які прагнули систематизувати, збирати та публікувати народні традиції, фольклор та матеріали з побуту. Важливу роль у цьому процесі відіграли академічні та наукові осередки, зокрема Наукове товариство імені Шевченка, яке започаткувало спеціалізовані видання для публікації етнографічних матеріалів. Поширення етнографічної діяльності через періодичні видання, як «Етнографічний збірник», «Луд» та інші, забезпечило глибоке вивчення та популяризацію української народної культури [73, с. 539].

Дослідники, такі як Франко, Колесса, Гнатюк, Шухевич, Ржегорж, активно збирали фольклор, пісні, казки, обряди, а також археологічні та антропологічні матеріали, що дозволило створити важливі колекції, які стали основою для наукових досліджень та популяризації етнографії серед широкої аудиторії. Зокрема, дослідження гуцульського регіону та етнографічних типів стали важливими для розвитку цієї науки.

Таким чином, етнографічна наука в Галичині в кінці XIX – на початку XX століття здобула визнання, завдяки чіткій систематизації матеріалу, науковому підходу до збору та публікацій, а також значному внеску місцевих дослідників у вивчення народних традицій. Це сприяло збереженню культурної спадщини,

підвищенню наукового рівня етнографії і формуванню основ для подальших досліджень у цій галузі.

РОЗДІЛ 3. ВНЕСОК В. ГНАТЮКА В РОЗВИТОК ЕТНОГРАФІЧНОЇ НАУКИ

3.1. Науково-організаційна діяльність В. Гнатюка в НТШ

Життя та громадсько-політична діяльність Володимира Гнатюка були нерозривно пов'язані з його просвітницькою роботою у Науковому товаристві імені Шевченка у Львові. Це товариство фактично виконувало роль Української Академії наук, хоча офіційного статусу академії від австрійського уряду так і не отримало. У його стінах зростали видатні вчені, зокрема Іван Франко, Михайло Грушевський, Володимир Гнатюк, Василь Щурат, Іван Крип'якевич, Михайло Возняк, Філарет Колесса, Іларіон Свенціцький, Кирило Студинський, Володимир Шухевич та багато інших.

З 1896 року Володимир Гнатюк працював у філологічній секції НТШ під керівництвом Івана Франка. А вже у травні 1898 року, на запрошення Михайла Грушевського, який очолював Товариство, Гнатюк став його незмінним секретарем і залишався на цій посаді до кінця життя [77, с. 103].

Василь Дорошенко, згадуючи про рішення Гнатюка зайняти цю посаду, підкреслював, що це був справжній акт самопожертви. Адже Гнатюк свідомо обрав шлях служіння українському народові, відмовившись від урядової посади. Зокрема, працюючи суплентом, він отримував 120 корон на місяць, тоді як у НТШ після двомісячної неоплачуваної практики його зарплатня становила лише 30 корон. Однак матеріальні труднощі не зупинили його, адже він присвятив своє життя розвитку науки та культури [17, с. 264–265].

Завдяки наполегливості та відповідальності Гнатюка НТШ з 1898 року значно активізувало свою діяльність та перетворилося на впливову громадсько-політичну інституцію. Починаючи з 1899 року, він займався адміністративними справами Товариства, основні напрямки його роботи включали:

- ✓ ведення обширної кореспонденції, пов'язаної з діяльністю НТШ;
- ✓ складання протоколів засідань Товариства та його комісій;
- ✓ розробку планів і підготовку звітів про діяльність НТШ.

Робота Володимира Гнатюка в Науковому товаристві імені Шевченка не обмежувалася лише виконанням обов'язків секретаря. У 1898–1913 роках він також займав посаду секретаря новоствореної етнографічної комісії НТШ, яку очолював Іван Франко. Крім того, з 1899 року Гнатюк почав працювати редактором «Літературно-Наукового Вісника». Саме завдяки його зусиллям цей журнал став провідним літературно-громадським виданням в Україні [37, с. 107].

Упродовж своєї редакторської діяльності Гнатюк опублікував у журналі майже 50 наукових розвідок, а також понад 600 рецензій, оглядів та заміток. Він активно залучав до співпраці видатних українських письменників, серед яких були Іван Франко, Леся Українка, Павло Грабовський, Михайло Коцюбинський. Водночас гострі публікації, які містили викривальну критику, неодноразово ставали причиною судових переслідувань Гнатюка як редактора. Незважаючи на це, «Літературно-Науковий Вісник» набув широкої популярності, зокрема й серед читачів Наддніпрянської України [38, с. 199–200].

Активна громадсько-політична діяльність Володимира Гнатюка була спрямована на єднання всіх українських земель. Особливу увагу він приділяв розвитку наукових і літературних зв'язків зі Східною Україною. Гнатюк вирізнявся принциповістю та безкомпромісною позицією, що підтверджує його участь у боротьбі за використання української мови на археологічному з'їзді в Києві.

У 1899 році НТШ отримало запрошення на Міжнародний археологічний з'їзд у Києві. Делегати з Галичини підготували 30 доповідей, проте організаційний комітет виключив українську мову зі списку офіційних робочих мов. Як секретар НТШ, Гнатюк рішуче висловив протест, заявивши, що у випадку недопущення української мови делегація Товариства бойкотуватиме захід, а підготовлені матеріали буде видано окремо в «Записках НТШ» [43, с. 54].

Зрештою, комітет дозволив виступати українською, але відмовився друкувати доповіді в офіційних матеріалах з'їзду. Це рішення викликало жваві дискусії в російській пресі, що призвело до заборони вживання української мови на заході відповідно до Емського указу 1876 року. Після повторного протесту Гнатюка Міністерство освіти Росії дозволило виступи українською мовою, однак лише на закритих засіданнях за участі не більше 25 осіб.

Не погоджуючись із такою дискримінацією, Володимир Гнатюк заявив про відмову Товариства від участі в з'їзді. Замість цього всі підготовлені доповіді було опубліковано окремим виданням у «Записках НТШ», редагованих Гнатюком. Це рішення стало вагомим кроком у відстоюванні прав української науки та культури [45, с. 42].

Цей випадок яскраво продемонстрував, що царський уряд, який проводив політику русифікації в Україні, усвідомлював небезпеку діяльності НТШ, а особливо його видавничої роботи, якою активно займався Володимир Гнатюк. Саме розповсюдження українського слова сприймалося владою як загроза її імперській політиці. Гнатюк, будучи членом Товариства, використовував кожен можливість для популяризації української мови та науки, прагнучи довести світові, що Україна – це не частина російського народу, а окрема нація з власною культурою та науковими традиціями [45, с. 42–43].

Подібні утиски повторювалися й під час інших археологічних з'їздів – у Харкові (1902) та Катеринославі (1905). У відповідь на ці події Гнатюк підготував серію публікацій, у яких висвітлював жорстку політику національних та політичних переслідувань українців у Російській імперії.

Важливою складовою його роботи в НТШ була діяльність у філологічній секції Товариства. На її засіданнях він регулярно звітував про свої етнографічні експедиції, ділився новими відкриттями та обговорював майбутні видання.

Зокрема, у 1902 році Гнатюк виступив із доповіддю «Пісенні новотвори», у якій розповів про матеріали, зібрані ним із різних джерел – від рукописних пам'яток і власних польових записів до емігрантських газет. Його дослідження

не обмежувалися територією України, а охоплювали значно ширший географічний простір [47, с. 88].

Того ж року на засіданні секції він представив працю «Угро-руські духовні вірші», зібрані в Угорщині. Ці матеріали, які до того часу залишалися маловідомими, стали унікальним внеском у науку. Гнатюк опрацював понад 14 рукописів і відібрав 226 віршів, додавши до них ґрунтовний вступ. У ньому він звернув увагу на величезний пласт рукописної спадщини угорських русинів, який ще не був достатньо вивчений [47, с. 89].

Його праця була поділена на дві частини: у першій містилися тексти з Північної Угорщини, у другій – матеріали з руських колоній у Південній Угорщині та Славонії. Враховуючи значущість зібраних матеріалів, філологічна секція НТШ ухвалила рішення про їхнє термінове опублікування.

Однією з визначних рис діяльності Володимира Гнатюка у філологічній секції НТШ була його наполегливість у виданні збірників, присвячених західноукраїнському регіону. Саме завдяки його ініціативі було скликано засідання секції для ухвалення рішення про друк «Історії літератури» І.Франка, а також відновлення видань «Етнографічного збірника» та «Матеріалів до української етнології», випуск яких було припинено з початком Першої світової війни. Визнанням його вагомого внеску стало обрання Гнатюка дійсним членом секції, а з 5 квітня 1900 року – її секретарем [49, с. 20].

Не менш значущою була його робота в історико-філософській секції НТШ. Під його впливом секція започаткувала видання «Джерел до історії України-Руси», «Збірника історично-філософської секції НТШ» (за його участі було видано 16 томів) та «Збірки актів до історії суспільно-політичних і господарських відносин у Західній Україні». У цих збірниках публікувалися численні статті, рецензії та наукові розвідки Гнатюка [49, с. 21].

Першою його працею, надрукованою в «Збірнику історико-філософської секції», стала стаття «Ткацтво у Східній Галичині» [14], у якій він детально описав ткацькі терміни з ілюстраціями та народними назвами, порівняв

конструкції ткацьких верстатів у бойків Стрийського повіту та русинів із Марамороша в Угорщині, а також навів народний анекдот про ткачів.

Публікація цієї статті викликала велике зацікавлення – 7 листопада 1900 року відбулося засідання секції під головуванням Михайла Грушевського, де робота Гнатюка отримала високу оцінку. Як результат, у 1901 році його було прийнято до складу історико-філософської секції.

Починаючи з 1901 року, Гнатюк регулярно виступав на засіданнях із доповідями про свої дослідження. Зокрема, велике значення мала його робота «Народна пожива на Бойківщині» [8], у якій він детально описав традиційне харчування бойків і способи його приготування.

Вчений зазначив, що умови життя цього етнографічного регіону були вкрай важкими, й висловив сподівання на допомогу тим, хто потребував покращення свого добробуту. Після виступу Гнатюк опублікував свою доповідь у «Збірнику історично-філософської секції НТШ», що викликало негативну реакцію з боку влади [8, с. 587].

Незважаючи на утиски та погрози, Гнатюк не припиняв своєї роботи. Кожна його публікація мала не лише наукове, а й суспільно-політичне значення, оскільки часто містила критику тодішніх державних чиновників та їхньої політики щодо українців.

У 1900 році Володимира Гнатюка було призначено секретарем і відповідальним редактором «Етнографічного збірника» – наукового видання НТШ, заснованого у 1895 році. Це видання спеціалізувалося на збиранні та публікації матеріалів з української етнографії, охоплюючи всі території, де проживали українці. Спочатку випуски виходили раз на рік, а з 1900 року – двічі на рік [44, с. 29].

Гнатюк зробив значний внесок у розвиток «Етнографічного збірника», зокрема, опублікував шість томів «Етнографічних матеріалів з Угорської Руси» (3, 4, 9, 25, 29, 30). Завдяки його наполегливій роботі це видання стало провідним фольклорно-етнографічним журналом України. До 1912 року під його редакцією вийшло понад двадцять томів, значну частину яких становили

власні дослідження, базовані на матеріалах, зібраних під час експедицій Закарпаттям, Східною Словаччиною та Південною Угорщиною.

Серед них були такі праці, як «Галицько-руські анекдоти», «Галицько-руські легенди», «Знадоби до української демонології», «Коломийки», «Народні оповідання про опришків», «Колядки і щедрівки», «Похоронні звичаї і обряди» та «Етнографічні замітки з Угорської Руси про галицьких лірників» [45, с. 41–42].

Гнатюк був і залишається одним із провідних дослідників етнографії, фольклору, літератури, мовознавства та культурного відродження українських територій. Паралельно з «Етнографічним збірником» він редагував ще одне важливе видання – «Матеріали до української етнології», засноване у 1899 році. Саме діяльність етнографічної комісії, у якій Гнатюк працював разом із Іваном Франком, значно підвищила престиж НТШ не лише в Україні, а й за її межами.

Гнатюк та Франко розробили масштабний план збору та публікації народної творчості, зосереджуючись на малодосліджених жанрах. Як редактор двох провідних етнографічних серій, Гнатюк не лише редагував та організовував випуски, а й систематично наповнював їх власними матеріалами. Вміщені у збірниках статті відзначалися науковою систематизацією, зведенням варіантів текстів та порівняльними аналізами зі слов'янськими літературами, що свідчило про його високий фаховий рівень [83, с. 477].

Наприкінці 1898 року, з ініціативи Гнатюка, при НТШ було засновано «Українсько-руську видавничу спілку» (пізніше – «Українська Видавнича Спілка»). Разом із Михайлом Грушевським та Іваном Франком він розробив її статут, визначив видавничу програму, активно вів листування з авторами, редагував рукописи та здійснював фінансові перекази. До Першої світової війни це видавництво випустило найбільшу кількість художньої та науково-популярної літератури українською мовою [87, с. 201].

Попри свою активну редакторську та організаційну діяльність, Гнатюк постійно стежив за науковими публікаціями, аналізуючи та рецензуючи цілі річники спеціалізованих журналів, таких як «Киевская старина», «Живая

старина», «Русский филологический вестник», «Филологический вестник», «Этнографическое обозрение», «Wisla», «Lud» та багатьох інших.

Окремою важливою сферою його роботи стала участь у створенні музею НТШ у Львові. 12 грудня 1900 року на загальних зборах секцій і комісій НТШ було ухвалене рішення про заснування музею, а Гнатюка офіційно включили до комісії зі збирання матеріалів для етнографічного відділу. Разом із Володимиром Шухевичем та Осипом Роздольським він доклав значних зусиль до розвитку цієї установи [87, с. 203].

Володимир Гнатюк, обіймаючи посаду секретаря Етнографічної комісії, працював надзвичайно сумлінно, що підтверджується його неодноразовим переобранням на цю посаду. За його ініціативи було прийнято рішення щодо видання корпусу українських народних пісень і вжито заходів для збору максимальної кількості матеріалів. Згодом, 27 вересня 1913 року, Гнатюк очолив Етнографічну комісію, змінивши на цій посаді Івана Франка. Його заступником став Філарет Колесса, а секретарем – Євгенія Форостина [87, с. 203–204].

Завдяки активній діяльності Володимира Гнатюка значно зросла кількість матеріалів у музеї НТШ. Станом на 1914 рік музей було структуровано за кількома напрямками: природничий відділ, що містив геологічні та палеонтологічні колекції; етнографічний; відділи передісторичної та історичної археології.

Як редактор і секретар Товариства, Гнатюк підтримував зв'язки з численними науковцями та організаціями, активно вів листування, готував рецензії на наукові публікації. Наприклад, у 1923 році він здійснив огляд 133 томів різних наукових видань. Крім того, Гнатюк упорядковував і публікував «Хроніку НТШ», видавши за час своєї діяльності 60 її випусків [92, с.11].

Володимир Гнатюк не лише сприяв поширенню літератури, виданої Товариством, а й працював над розширенням бібліотечних фондів НТШ за рахунок видань з інших регіонів України та з-за кордону. Зокрема, дирекція

Нью-Йоркської публічної бібліотеки висловила подяку за отримані чотири видання НТШ.

Також він підтримував контакти з Королівською університетською бібліотекою в Упсалі, обмінюючись літературою. Університетський бібліотекар Л. Біглей дякував Гнатюку за надіслані видання «Матеріалів з українсько-руської етнографії» (том 6) та «Етнографічного збірника» (том 17) [92, с. 12].

Особливо активну діяльність із книгообміну Гнатюк вів із науковими установами Російської імперії. Серед них найавторитетнішою була Імператорська академія наук, директор якої В. Перетц запропонував співпрацю в обміні виданнями НТШ та Російської академії наук [82, с. 92].

Також Гнатюк налагодив контакти з відділом російської мови та словесності, Імператорською академією мистецтв, Історико-філологічним інститутом у Санкт-Петербурзі, Імператорською археологічною комісією, Російським історичним музеєм, Казанським університетом, а також з Етнографічним відділом Імператорського товариства любителів природознавства, археології та етнографії.

Гнатюк також активно співпрацював із науковими установами Австро-Угорщини, зокрема з Центральною комісією з вивчення та збереження історичних пам'яток, Імператорською академією наук і Географічним товариством у Відні. Його невтомна праця зробила вагомий внесок у розвиток української етнографії, збереження культурної спадщини та налагодження міжнародної співпраці [77, с. 104–105].

Підсумовуючи внесок Володимира Гнатюка в діяльність Наукового товариства імені Шевченка, слід відзначити, що цей період став найпліднішим у його науковій кар'єрі. Його багатогранний талант розкрився у різних сферах: він проявив себе як видатний громадсько-політичний діяч, талановитий видавець наукової літератури, автор численних теоретичних праць, присвячених народній культурі українців, а також відповідальний і невтомний секретар та редактор Товариства. Завдяки активній участі В. Гнатюка НТШ зміцнило свій авторитет не лише в Україні, а й далеко за її межами.

3.2. Етнографічні зацікавлення В. Гнатюка

Наукова спадщина Володимира Гнатюка справедливо вважається зразком ґрунтовного та системного підходу до вивчення фольклору. Його методика базувалася на принципах об'єктивності, точності та наукової чесності, що було особливо важливо в умовах, коли фольклористика тільки формувалася як окрема галузь знань. Він наполягав на необхідності не просто записувати тексти, а фіксувати весь контекст їхнього побутування – від місця і часу запису до соціального стану виконавця.

Особливу увагу Гнатюк приділяв деталям, які багато його сучасників вважали другорядними. У його записах завжди точно вказані локальні (місцеві) особливості, хронологічні дані, етнічна належність інформантів, а також діалектні варіанти. Це дозволяло дослідникам не лише глибше зрозуміти зміст творів, а й простежити регіональні відмінності, динаміку змін і зв'язки між різними фольклорними традиціями [71, с. 10].

Не менш важливою частиною його методики була скрупульозна фіксація усіх варіантів одного й того ж фольклорного твору. Гнатюк розумів, що варіативність є природною рисою усної народної творчості, і саме в ній проявляється жива еволюція традиції. Завдяки цьому підходу він зберіг для нащадків багатство інтерпретацій, що дозволяє сучасним дослідникам бачити не застиглий «канон», а динамічну культурну систему [71, с. 10].

Крім того, він не обмежувався лише збиранням фольклору – надзвичайно важливим для нього був також етап наукового аналізу. Гнатюк уважно порівнював зібраний матеріал із творами інших народів, шукав історичні паралелі, вивчав символіку й мотиви, виявляв зв'язки між фольклорними жанрами та суспільним життям. Такий міждисциплінарний підхід значно розширював горизонти фольклористики.

Завдяки своїй методичній чіткості, ретельності та повазі до об'єкта дослідження, Володимир Гнатюк залишив по собі не просто збірки фольклорних текстів, а справжній науковий архів. Його записи і сьогодні є цінним джерелом для фольклористів, мовознавців, етнографів і культурологів,

адже містять не лише самі твори, а й багатий контекст, який дає змогу бачити живу традицію в усій її складності й розмаїтті [67, с. 17].

Хоч він і не створив окремого методичного посібника, у статтях, рецензіях та замітках Гнатюк радив, як найкраще збирати й опрацьовувати етнографічні та фольклорні матеріали. Його принцип: шукати й досліджувати найактуальніші, ще недостатньо вивчені теми.

При цьому вчений підкреслював суспільно-політичне значення етнології, зокрема в статті «Українська народна словесність», де показав, як фольклорні наукові відкриття сприяли національному відродженню й впливали на літературні течії в Європі, започаткувавши романтизм, а згодом – реалізм.

У 1898 році до другого тому фундаментального видання Володимира Гнатюка «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» [3] було додано окремий розділ – «Словарець угорсько-руських місцевих виразів». Сам факт такого доповнення свідчить про прагнення вченого до максимальної термінологічної чіткості та прагматичності в описі етнографічного матеріалу.

Основною метою складання «Словарця» було усунення неоднозначностей при передачі місцевої лексики в наукових текстах. Гнатюк розумів, що без уніфікованого словникового пояснення читач може неправильно інтерпретувати або навіть зовсім не зрозуміти багатьох термінів, якими користувалися носії культури Закарпаття [82, с. 6].

Робота над «Словарцем» передбачала плідні польові дослідження: вчений особисто фіксував місцеві слова та вирази під час експедицій, слухав і записував спогади старожилів, порівнював діалектні варіанти. Кожне слово супроводжувалося українським відповідником, а часто й коротким коментарем щодо контексту його вжитку [82, с. 6].

Загалом у «Словарці» нараховується понад тисячу статей–термінів. Серед них – назви господарських інструментів, знарядь праці, їжі та напоїв, елементів народного одягу, а також особливих побутових реалій місцевого життя (наприклад, назви типів мазанок, знарядь для приготування сиру чи способів обмолоту зерна).

Деякі слова й вирази були зовсім невідомі поза межами окремих сіл чи селищ. Саме тому «Словарець» заповнив важливу прогалину: тепер дослідники могли звертатися до нього як до першоджерела для уточнення термінології й уникати помилок у подальших публікаціях [82, с. 7].

Методологічно «Словарець» став взірцем для майбутніх етнографічних словників: чітка структура статей (термін – переклад – контекст – діалектна приналежність) і надання прикладів ужитку зробили роботу доступною не лише науковцям, але й аматорам-збирачам.

Завдяки «Словарцю» дослідження народної культури Закарпаття отримало додатковий інструмент для порівняльного аналізу з іншими регіонами. Пізніші етнографи часто зверталися до праці Гнатюка, порівнюючи тамтешні вирази з лексикою Галичини чи Буковини [82, с. 7].

У сучасному етнографічному дискурсі «Словарець угорсько-руських місцевих виразів» залишається цінним джерелом. Його використовують при оновленні діалектологічних карт, у проєктах зі збереження мовної спадщини та при цифровізації етнографічних архівів [79, с. 85].

Окремі положення зі «Словарця» були інтегровані до загальноукраїнських діалектологічних словників ХХ століття. Це ще раз підтверджує його роль як одного з найперших системних описів лексичних особливостей закарпатської говірки [79, с. 86].

Таким чином, понад тисяча термінів, зібраних і пояснених Гнатюком у 1898 році, не лише покращили термінологічну точність «Етнографічних матеріалів», а й залишили по собі принципову методику створення регіональних етнографічних словників, актуальну й сьогодні.

Володимир Гнатюк особливо цінував співпрацю з місцевою інтелігенцією, яку вважав невичерпним джерелом етнографічних спостережень. Він розумів, що навіть найретельніший учений не охопить усіх побутових нюансів регіону без залучення ентузіастів у самих селах. Тому в численних програмах-відозвах Гнатюк детально пояснював, як організувати збір

матеріалів, розподілити обов'язки між учасниками й систематизувати зібрані дані.

По-перше, він наголошував на необхідності фіксації «всього доступного» – від назв кухонного начиння до місцевих обрядів, від повсякденних висловів до прислів'їв і легенд. За його рекомендацією, збирачі мали вести щоденник спостережень, записуючи не лише текст, але й обставини його фіксації: хто розповідав, в яких умовах і з якою інтонацією [78, с. 82].

По-друге, Гнатюк вимагав не ігнорувати діалектні та мовні особливості. Він радив позначати географічні координати кожного варіанта слова чи виразу та вказувати вік і соціальний статус респондента. Це давало змогу пізніше простежувати внутрішні мовні процеси й локальні відмінності між селами [79, с. 86].

По-третє, збирачам заборонялося «дописувати» чи «очищувати» автентичні тексти. Навіть якщо місцевий співак не пам'ятав весь вірш або помилявся в строфі, треба було фіксувати саме так, як чули, а не коригувати за уявленнями дослідника. Такий підхід гарантував вихід на справжній матеріал, а не на художнє переосмислення фольклору.

Нарешті, Гнатюк закликав обов'язково надавати наукову інтерпретацію записаного: пояснювати зміст, контекст, етнографічне значення та можливі паралелі з іншими регіонами. Він розумів, що без глибокого аналізу навіть найцікавіші знахідки ризикують залишитися «сирими» даними без практичної користі для подальших досліджень [77, с. 104].

У своїх наукових працях Володимир Гнатюк послідовно поєднував описовий і порівняльно-історичний методи дослідження, які вважав найефективнішими для вивчення народної культури. Завдяки цьому підходу йому вдавалося ґрунтовно аналізувати різні аспекти українського фольклору, звичаїв, обрядів і традицій у широкому історичному контексті. Він не обмежувався лише фіксацією фактів, а прагнув зрозуміти внутрішню логіку культурних явищ, простежити їхній розвиток упродовж століть, а також зв'язки з іншими етнічними культурами.

Гнатюк відзначав, що кожен метод дослідження має свою цінність, якщо містить раціональне зерно. Він був відкритим до новаторських підходів, не заперечував наукові теорії лише тому, що вони були нетрадиційними чи йшли врозріз із усталеними поглядами. Його наукова позиція вирізнялася толерантністю до різних напрямів у фольклористиці, що дозволяло йому ефективно поєднувати елементи різних дослідницьких шкіл і підходів [77, с. 105].

Особливу увагу в своїх працях Гнатюк приділяв аналізу побуту та культури українського народу в тісному зв'язку з історичними обставинами. Він наголошував на тому, що етнографічні явища не можна розглядати відірвано від соціальних умов, у яких вони формувалися. Через опис повсякденного життя, традиційних занять, харчування, одягу чи родинних звичаїв він прагнув відтворити цілісну картину життя українців у різні історичні періоди.

Важливою складовою його досліджень було врахування соціального статусу народу. Він бачив, як гноблення, безправ'я та економічна експлуатація впливали на формування культурної ідентичності українців. Гнатюк висвітлював ті риси народної культури, які стали результатом тривалого соціального тиску, водночас виявляючи стійкість і життєздатність національної традиції, що зберігалася навіть за несприятливих умов [77, .с 105].

Не менш важливим для вченого був рівень професійної культури та освіти серед широких мас населення. Гнатюк розумів, що саме просвітництво й освіта є ключем до збереження й розвитку національної самобутності. Він уважав, що вивчення фольклору і народних традицій має слугувати не лише науковим цілям, але й сприяти культурному піднесенню народу, формуванню національної свідомості та гідності.

Завдяки комплексному підходу до вивчення народної культури Володимир Гнатюк зробив вагомий внесок у розвиток української етнографії, фольклористики та культурології. Його праці залишаються актуальними й сьогодні, адже ґрунтуються на глибокому розумінні народної душі та прагненні

осмислити культуру як живий, динамічний процес, що формується під впливом численних соціальних, історичних і культурних чинників [76, с. 80].

Заперечуючи поширену серед деяких учених тезу про занепад народної творчості, Володимир Гнатюк наполягав на тому, що фольклор є живим і динамічним явищем. Він розглядав фольклорний процес як безперервний розвиток, у якому кожне нове покоління додає щось своє до загального культурного надбання. За його переконанням, народна творчість не лише не згасає, а й постійно оновлюється, реагуючи на соціальні зміни, історичні події та внутрішні потреби суспільства.

Гнатюк підкреслював, що кожен фольклорний твір – це не просто копія попереднього, а нова інтерпретація, що відображає час, у якому він створюється. Він уважав, що автентична народна поезія чи пісня завжди має власну художню цінність і неповторні риси. Навіть у випадках, коли йдеться про запозичення чи варіації вже знаних сюжетів, народ надає їм свого, особливого колориту, в якому проявляється його світогляд, ментальність та естетичні уявлення [77, с. 80].

Особливої уваги Гнатюк надавав аналізу спільних сюжетів у різних народів. Він виявляв, що хоча теми можуть бути схожими – наприклад, казки про героїв, балади про кохання чи пісні про розлуку – кожен народ подає їх по-своєму, через призму власного досвіду, традицій і моральних уявлень. Саме це національне забарвлення він вважав ознакою самобутності, справжнім виявом творчої сили народу.

На думку Гнатюка, народна творчість є глибоко інтегрованою частиною життя громади, а не лише художнім явищем. Вона виконує важливу соціальну функцію – зберігає колективну пам'ять, передає знання, формує цінності та об'єднує людей. Тому спроби штучно розмежовувати «високу» культуру та фольклор він вважав хибними: народна поезія не є примітивною формою, а радше джерелом глибоких культурних смислів [68, с. 30].

Завдяки такому погляду на фольклор Володимир Гнатюк відкрив нові можливості для його вивчення та осмислення. Його наукові праці не лише

засвідчують глибоке знання матеріалу, а й демонструють справжню повагу до творчості простого народу. Саме через цю повагу та визнання безперервності фольклорного процесу Гнатюк зробив значний внесок у збереження й популяризацію української культурної спадщини.

3.3. Вплив В. Гнатюка на розширення основних наукових інтересів етнографів України

Від самого початку своєї наукової діяльності Володимир Гнатюк сприймав етнографію не лише як академічну дисципліну, а як галузь із вагомими суспільними завданнями, особливо важливу в умовах бездержавного становища українського народу. Він наголошував, що етнографія не тільки спричинила кардинальні зміни в житті багатьох народів, стимулюючи їхнє національне пробудження, а й суттєво вплинула на розвиток літератур у Європі.

Саме вона, за його словами, дала підґрунтя для виникнення романтизму, який згодом трансформувався в реалізм. Незважаючи на відсутність української державності, вищих культурних прошарків і науково-культурних інституцій, які могли б підтримати розвиток національної науки, українська етнографія не лише не відставала від загальноєвропейського поступу, а в деяких напрямках навіть випереджала інші народи [63, с. 52].

У цьому контексті заслуговує на увагу думка Романа Шпорлюка, згідно з якою етнографія стала чинником, що легітимізував право українців на власний культурний розвиток. Етнографія перетворилася на ефективний інструмент націєтворення, який дозволяв окреслювати символічні та територіальні межі нації за мовними, культурними, звичаєвими й історичними ознаками.

Особливу роль у цьому процесі, на думку В. Гнатюка, відігравала усна народна творчість, яка, як він вважав, стала рушієм розвитку української літератури. Її вплив можна простежити у творах таких авторів, як Григорій Сковорода, Іван Котляревський, Григорій Квітка-Основ'яненко, Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш та ін. Не менш відчутним був вплив народної

творчості і на представників інших національностей, які долучились до українського національного руху, як-от Микола Костомаров, Марко Вовчок, Олександра Єфименко, а також на літератури суміжних народів [84, с. 354].

Високо оцінюючи працю своїх попередників – П. Чубинського, П. Житецького, Хв. Вовка та інших, – В. Гнатюк водночас наголошував на необхідності посилення етнографічної діяльності. Для нього дослідження фольклору мало виняткову важливість, адже, відповідно до поглядів того часу, фольклор перебуває в нерозривному зв'язку зі своїм творцем – народом. Звідси випливає важливий висновок: глибоке пізнання народу й утвердження його як активного суб'єкта в багатонаціональному просторі повинні спиратися на його духовну спадщину [84, с. 354].

Це зумовило інтерес Гнатюка до всіх жанрів усної народної творчості. Він прагнув зафіксувати їх у письмовій формі та зробити доступними широкій аудиторії. Відсутність універсального жанру змушувала дослідників працювати повільно й ретельно: вивчати окремі твори, порівнювати їх варіанти з різних регіонів, щоби мати змогу аргументовано говорити про основи української народної культури.

Велике значення мала й увага Гнатюка до регіонального різноманіття. Він активно досліджував локальні варіанти фольклорних текстів, підкреслюючи значущість порівняльного аналізу. Це дало змогу виявити як спільні, так і унікальні риси окремих етнографічних регіонів України. Такий підхід започаткував традицію регіональних етнографічних студій в українській науці [62, с. 29].

Гнатюк звертав увагу на тісний зв'язок фольклору з історичними, соціальними та побутовими умовами життя народу. Він розглядав фольклор не як відокремлений естетичний феномен, а як живий прояв колективної пам'яті, світогляду й ідентичності. Саме завдяки йому етнографи почали ширше трактувати своє поле дослідження, включаючи історико-культурний та соціологічний контексти.

Ще одним новаторським внеском Гнатюка було введення української етнографічної проблематики в загальноєвропейський науковий дискурс. Його праці активно публікувалися німецькою, польською, французькою мовами, що дало змогу утвердити українську етнографію як самостійну дисципліну на міжнародному рівні. Це створило умови для міждисциплінарного діалогу й стимулювало інтерес до української культури з боку іноземних дослідників [84, с. 356].

У своїй науковій діяльності Гнатюк поєднував етнографію з літературознавством, філологією, історією та культурологією. Він доводив, що усна народна творчість впливає на розвиток літератури, формує мовні й образні системи письменників, зокрема Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша та Івана Франка. Це заохотило етнографів досліджувати взаємозв'язки між фольклором і високою культурою.

Особливу увагу Гнатюк приділяв проблемі збереження фольклорної спадщини. Він був переконаний, що стрімка модернізація суспільства ставить під загрозу існування традиційної культури. Саме тому наголошував на необхідності якнайшвидшого фіксування народної творчості, аби вберегти її від забуття. Ця ідея стала важливою частиною стратегії етнографічної роботи в ХХ столітті [84, с. 357].

Завдяки Гнатюкові українська етнографія почала орієнтуватися на систематичне, методологічно вивірене дослідження, яке передбачало чітку класифікацію зібраного матеріалу. Його збірники не лише подавали тексти, але й супроводжувалися фаховими коментарями, словниками, поясненнями до звичаїв та обрядів. Це започаткувало традицію наукового фольклористичного видання.

Гнатюк виступав не тільки як дослідник, але й як організатор науки. Він був активним учасником НТШ, брав участь у редагуванні видань, координував роботу польових збирачів матеріалів, формував мережу кореспондентів по всій Україні. Його організаційна діяльність стимулювала формування професійного етнографічного середовища [84, с. 357].

Значення Гнатюка виходить за межі академічної науки. Його діяльність мала чітке націєтворче спрямування. Вивчення фольклору він розглядав як спосіб утвердження культурної самобутності українського народу, як інструмент протидії асиміляційним впливам імперських структур. Саме через це його спадщина залишалася актуальною і в умовах пізніших ідеологічних трансформацій.

Науковий доробок Гнатюка став орієнтиром для багатьох українських етнографів ХХ століття. Його ідеї активно розвивали Олександр Потебня, Філарет Колесса, Іван Свенціцький та інші дослідники, які поглиблювали вивчення фольклору й етнографії, виходячи з гнатюківських принципів – повноти, об'єктивності, наукової точності [84, с. 358].

Також наукові дослідження Володимира Гнатюка набули особливої ваги в умовах політизації українського національного проєкту. Його праці активно використовували більш досвідчені колеги, зокрема Михайло Грушевський та Іван Франко. Володіючи вмінням знаходити й систематизувати етнографічні матеріали, Гнатюк, однак, не займався їх політичною інтерпретацією чи перетворенням на програмні документи [84, с. 359].

Його метою було зробити дослідження української усної народної творчості важливою складовою передачі національної традиції та формування автентичних культурних форм, через які нація могла існувати та розвиватися в умовах початку ХХ століття. Йшлося передусім про процес національного відродження – саме в цих категоріях діячі тогочасної науки осмислювали свою діяльність.

Упродовж ХІХ століття етнографічні групи здійснили масштабне дослідження європейських територій. Через фіксацію та аналіз фольклору й звичаїв вони ідентифікували окремі народи. Ці «виявлення» ставали підґрунтям для перегляду статусу етнічних спільнот. Сформована етнографами етнічна карта часто суперечила офіційній політичній карті, що породжувало напруження й сприяло загостренню національних рухів та їхньому протистоянню з імперськими структурами [57, с. 17].

Володимир Гнатюк був одним із тих дослідників, хто зробив вагомий внесок у професіоналізацію етнографії та включення української тематики до загальноєвропейського наукового дискурсу. Завдяки його зусиллям українське питання стало невід'ємною частиною європейської етнографічної науки. Зібрані ним матеріали демонстрували самобутність українського народу в термінах тогочасної академічної мови. Його діяльність була спрямована на актуалізацію глибинних пластів народної культури, що мало особливу цінність у контексті формування модерної нації [57, .с 18].

Сучасні інтерпретації націотворчих процесів зсувають акценти від ідеї національного відродження до концепції конструювання новітніх національних ідентичностей. За відомою тезою Ернеста Гелнера, націоналізм не є пробудженням давніх етнічних спільнот, а формуванням нових одиниць, адаптованих до умов індустріального суспільства, які використовують культурну й історичну спадщину як ресурс. Діячі національних рухів активно мобілізували елементи колективної ідентичності, які Е. Гобсбаум означає як «народний протонаціоналізм», адаптуючи їх до вимог сучасних націй і держав.

У цьому контексті Володимир Гнатюк виступає як один із творців українського національного проєкту, який відіграв важливу роль у трансформації народної культури в складову високої культури модерного суспільства. Водночас слід враховувати обмеженість його можливостей, зумовлену відсутністю державної підтримки та опором з боку інституцій конкуруючих націй.

ВИСНОВКИ

Таким чином, дослідження етнографічної діяльності Володимира Гнатюка дало змогу комплексно проаналізувати його внесок у розвиток української етнографії, з'ясувати специфіку його наукових підходів, організаційної роботи, а також визначити значення його постаті в контексті національного відродження кінця XIX – початку XX століття.

Насамперед, варто наголосити на унікальності джерельної бази, на якій ґрунтуються дослідження життя і наукової спадщини В. Гнатюка. Його польові записи, листування, публікації в наукових збірниках та участь у численних фольклорно-етнографічних експедиціях є неоцінним джерелом для вивчення побуту, культури, традицій і ментальності українського народу.

Аналіз історіографії засвідчив, що постать Гнатюка привертала постійну увагу науковців як в Україні, так і за її межами, але ще не вичерпала свого дослідницького потенціалу.

Життєвий шлях Гнатюка тісно переплітається з громадсько-культурним життям Галичини. Він був не лише вченим, а й активним діячем українського національного руху. Його участь у Науковому товаристві імені Шевченка, співпраця з провідними українськими та європейськими науковими установами, редакторська й упорядницька праця мали далекосяжний вплив на формування національної свідомості та розвиток української гуманітаристики.

Особливо слід відзначити роль Гнатюка у консолідації наукових зусиль етнографів та фольклористів, у налагодженні міжнаціонального діалогу та наукового обміну з європейськими вченими.

Науково-організаційна діяльність Володимира Гнатюка в НТШ, його методичний підхід до збирання фольклору та етнографічного матеріалу, точність і повнота записів, а також уміння бачити в народній творчості глибокі смисли й закономірності – усе це свідчить про надзвичайно високий рівень його наукової культури. Гнатюк поєднував описовий, порівняльно-історичний і аналітичний методи, вважаючи, що фольклор є не тільки естетичним, а й історико-культурним і соціальним феноменом.

У своїй етнографічній діяльності Гнатюк зосереджувався не лише на українському матеріалі, а й на фольклорі інших народів (угорців, словаків, румунів тощо), що значно розширило рамки етнологічних досліджень. Його міжетнічні студії стали вагомим внеском у розвиток порівняльної етнографії та дозволили побачити українську культуру в широкому контексті Центрально-Східної Європи.

Загалом, Володимир Гнатюк залишив по собі багату наукову спадщину, що й до сьогодні є основою для багатьох досліджень у сфері фольклористики, етнографії, мовознавства та історії культури. Його діяльність значною мірою сприяла формуванню національної наукової школи, заклала методологічні засади для подальших досліджень і стала прикладом справжньої наукової відданості, патріотизму й культурної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Твори В. Гнатюка та його сучасників

1. Гнатюк В. Бойківське весіле в Мшанци (Старосамбірського повіту). *Матеріали до українсько – руської етнології*. Львів, 1908. Т. 10. С. 1–29.
2. Гнатюк В. Весіле в Керестурі (Бач-Бодрогської столиці, в полудневій Угорщині). *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1908. Т.10. С. 30–80.
3. Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Львів, 1911. Т. 6. 355 с.
4. Гнатюк В. Кушнірство в Галичині. *Матеріали до українсько–руської етнології*. Львів, 1899. Т. 1. С. 68–78.
5. Гнатюк В. Нарис української міфології. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. 263 с.
6. Гнатюк В. Народна пожива в Галичині. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1918. Т. 18. С. 5–6.
7. Гнатюк В. Народна пожива і спосіб її приправи в Східній Галичині. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1899. Т. 1. С. 96–10.
8. Гнатюк В. Народна пожива на Бойківщині. *Науковий збірник присвячений професору Михайлові Грушевському учениками і прихильниками з нагоди його 10-літньої наукової праці в Галичині (1894–1904)*. Львів, 1906. С. 576–594.
9. Гнатюк В. Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові. З нагоди 50-ліття заснування (1883-1923). Мюнхен-Париж, 1984. 56 с.
10. Гнатюк В. Причинки до історії зносин галицьких і угорських русинів. *Літературно-Науковий Вісник*. Львів, 1899. Т. 7. Кн. 9. С. 162–178.
11. Гнатюк В. Причинки до пізнання Гуцульщини. *Записки НТШ*. Львів, 1917. Т. 123–124. С. 1–57.
12. Гнатюк В. Русини Пряшівської єпархії і їх говори. *Записки НТШ*. Львів, 1900. Т. 35–36. 70 с.
13. Гнатюк В. Словаки чи русини? Причинок до вияснення спору про національність західних русинів. *Записки НТШ*. Львів, 1901. Т. 42. Кн 4. С. 1–81.

14. Гнатюк В. Ткацтво в Східній Галичині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1900.
15. Гнатюк В. Чи закарпатські українці автохтони? *Літературно-Науковий Вісник*. Львів, 1922. Т. 76. С. 275.
16. Грушевський М. Академік Володимир Гнатюк (1871–1926). *Україна*. Київ, 1926. Кн. 6. С. 182–190.
17. Дорошенко В. Пам'яті Володимира Гнатюка (21.V.1871 – 6.X.1926). *Літературно-Науковий Вісник*. Львів, 1926. Кн. 2. С. 262–268.
18. Панькевич І. Володимир Гнатюк. *Підкарпатська Русь*. 1926. № 7.
19. Петров В. Академік В. Гнатюк у своїх фольклористичних студіях. *Записки історично-філологічного відділу Української Академії Наук*. Київ, 1927. Кн. 10. С. 240–252.
20. Тарасенко М. Культурно-громадська праця акад. В. М. Гнатюка. *Записки історично-філологічного відділу Української Академії Наук*. Київ, 1927. Кн. 10. С. 224–228.

II. Збірники документів і матеріалів

21. Володимир Гнатюк.: Документи і матеріали (1871–1989). Львів, 1998. 463 с.
22. Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість: На 110-річчя народження 1871–1981. *Записки НТШ*. Нью Йорк, 1981. Т. 201. 201 с.

III. Мемуари

23. Білецький Л. Володимир Гнатюк. *Визволення*. К., 1921. № 3–4. С. 72–77.
24. Главачек Ф. Спогади про мої зв'язки з І. Франком. *З історії чехословацько-українських зв'язків*. Братіслава. 1959. С. 622–634.
25. Крушельницький А. Поклін: Пам'яті Володимира Гнатюка. *Діло*. Львів, 1926. № 225. 12 жовтня. С. 2–3.
26. Могилянський М. Спогади про В. Гнатюка та листування з ним. *Нові дні*. 1971. Травень. С. 4–7.

27. Спогади сучасників. *Народна творчість та етнографія*. Київ, 1971. №2. С. 41–42.
28. Шевченко Л. Сторінка з етнографічної діяльності В. Гнатюка. *Народна творчість та етнографія*. К., 1959. № 1. С. 101–105.

IV. Наукові монографії та статті

29. Арсенич А. Етнографічна діяльність В. Гнатюка. *Народна творчість та етнографія*. 1982. № 2. С. 71–72.
30. Арсенич А. Історіографія етнографічного дослідження Гуцульщини. *Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження*. К., 1987. С. 10–20.
31. Герета І. Володимир Гнатюк: сім етюдів про вченого на його 125-річчя. *Тернопілля' 96: Регіон. річник*. Тернопіль, 1996. С. 101–107.
32. Герета І. З неопублікованої спадщини В. Гнатюка. *Мовознавство*. 1971. № 3. С. 81–83.
33. Герета І. Пам'яті академіка В. Гнатюка: *Перша міжнародна наук. конференція у Тернополі*. Тернопіль. 1992. № 3–4. С. 38–39.
34. Гонтар Т. Етнографічні колекції музею НТШ. *Записки НТШ*. Львів, 1992. Т. 223. С. 417–431.
35. Гром'як Р. Деякі проблеми компаративістики в світлі наукового досвіду академіка Володимира Гнатюка. *Наукові записки. До 130-річчя з дня народження В. Гнатюка*. Вип. Х. Тернопіль, 2001. С. 13–19.
36. Гумецька Л. Володимир Гнатюк і питання української мови. *Мовознавство*. 1971. № 3. С. 74–81.
37. Даниленко О. Володимир Гнатюк Михайлович: Публіцист, історик, літературознавець, член-кореспондент Петербурзької Академії наук, академік Всеукраїнської Академії наук, дійсний член Чеського і австрійського наукових товариств. *Діячі науки і культури України: нариси життя та діяльності*. К., 2007. С. 105–108.
38. Дей О. Володимир Гнатюк – дослідник народної творчості. *Сторінки з історії української фольклористики*. К., 1975. С. 190–250.

39. Дербаль О. В. Гнатюк – збирач та дослідник пам'яток Закарпаття XVII – XVIII ст. *Наукові записки. До 130-річчя з дня народження В. Гнатюка*. Вип. Х. Тернопіль, 2001. С. 55–64.
40. Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка в Велесневі: Нарис-путівник. Львів, 1971. 95 с.
41. Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка в Велесневі: Нарис-путівник. Вид. друге, доповнене. Львів, 1982. 79 с.
42. Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка в Велесневі: Нарис-путівник. Вид. третє доповнене. Львів, 1991. 95 с.
43. Іванюта І. Володимир Гнатюк – дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2001. С. 51–55.
44. Іванюта І. Діяльність Володимира Гнатюка в Науковому товаристві імені Шевченка. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2001. Вип. 12. С. 28–31.
45. Іванюта І. Етнографічна діяльність Володимира Гнатюка. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2000. Вип. 11. С. 39–47.
46. Іванюта І. Життєвий та творчий шлях академіка Володимира Гнатюка *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2002. Вип. 1. С. 9–24.
47. Іванюта І. Наукова та громадсько-політична діяльність академіка Володимира Гнатюка в контексті українського національного відродження кінця XIX – початку XX ст.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01/ Тернопільський державний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2002. 192 с.
48. Іванюта І. Основні віхи життя і діяльності В. Гнатюка (кінець XIX – початок XX ст.). *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного*

- університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль 2001. Вип. 14. С. 167–175.
49. Іванюта І. Роль Володимира Гнатюка у дослідженні національного відродження на західноукраїнських землях. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2001. Вип. 13. С. 16–22.
50. Історія Наукового Товариства ім. Шевченка. З нагоди 75-ліття його заснування 1873–1948. Нью-Йорк – Мюнхен, 1949.
51. Качкан В. Обшир його таланту: (Володимир Гнатюк у світлі нових матеріалів). *Вітчизна*. 1994. № 2. С. 127–136.
52. Качкан В. Творець золотого фонду етнології. *Просвіт*. 1995. № 2. С. 40–45.
53. Кирчів Р. Текстологічні публікації фольклорних і етнографічних матеріалів у виданнях НТШ. *Народознавчі зошити*. 1996. № 4. С. 215–219.
54. Кирчів Р. Етнографічне дослідження Бойківщини. К., 1978. С. 80–93.
55. Кирчів Р. Лицар українського народознавства. *Вісник НТШ*. Львів, 2001. № 25. С. 38–40.
56. Колесса Ф. Збірник праць присвячений пам'яті В. Гнатюка. *Матеріали до етнології та антропології*. Львів, 1929. Т. 21-22. Ч. 1. С. III–XII.
57. Купчинський О. Володимир Гнатюк: Біля джерел формування українознавства. *Вісник НАН*. К., 1995. № 11–12. С. 9–19.
58. Купчинський О. Українознавчі студії Володимира Гнатюка. *Київська старовина*. 1999. № 2. С. 72–81.
59. Куца О. Володимир Гнатюк і творення новочасного українства. *Наукові записки. До 130-річчя з дня народження В. Гнатюка*. Вип. X. Тернопіль, 2001. С. 5–13.
60. Лемківщина: Земля-люди-історія-культура. *Записки НТШ*. Т. 206. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто. 1988. 478 с.

61. Луньо Є. Ринзівки: (Календарно-обрядові пісні: Дослідження їх В. Гнатюком). *Народна творчість та етнографія*. 1993. № 3. С. 47–53.
62. Мишанич О. Роль В. Гнатюка в літературному процесі Закарпаття кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст. *Від Наукового товариства ім. Шевченка до Українського вільного університету*. Київ; Львів; Пряшів; Мюнхен; Париж; Нью-Йорк; Торонто; Сідней. 1992. С. 29–40.
63. Мушика М. Володимир Гнатюк – визначний дослідник фольклору Пряшівщини. *Музей української культури у Свиднику: Науковий збірник, присвячений пам'яті В. Гнатюка*. Мюнхен; Париж; Нью-Йорк; Торонто; Сідней. 1992. С. 52.
64. Мушинка М. Взаємини Михайла Коцюбинського з Володимиром Гнатюком. *Народна творчість та етнографія*. 1996. № 4. С. 11–19.
65. Мушинка М. Володимир Гнатюк – дослідник фольклору Закарпаття. *Записки НТШ. Праці історико-філософської секції*. Т. 190. Париж – Мюнхен, 1978. 117 с.
66. Мушинка М. Володимир Гнатюк.: Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства. *Записки НТШ*. Т. 207. Париж; Нью-Йорк; Сідней; Торонто, 1987. 332 с.
67. Мушинка М. До історії статті В. Гнатюка «В справі літературної мови підкарпатських русинів». *Музей української культури у Свиднику: Науковий збірник, присвячений пам'яті В. Гнатюка*. Т. 3. Пряшів, 1967. С. 17–18.
68. Мушинка М. Фольклорист Володимир Гнатюк і його місце в українській науці та культурі: Дис. ... д-ра. філол. наук в формі наук. доповіді: 10.01.09 / АН України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. К, 1992. 33 с.
69. Павлюк С., Сапеляк О. Стан етнографічної науки в Галичині (кінець ХІХ – поч. ХХ ст.). *Народознавчі зошити*. Львів, 1996. № 4. С. 225–229.
70. Падох Я. Незнищиме товариство. Нью-Йорк, 1983. 153 с.
71. Романів О. Володимир Гнатюк і Наукове Товариство ім. Шевченка. *Форум*. 1996. № 2. С. 10–12.

72. Сапеляк О. Етнографічні студії в Науковому Товаристві ім. Шевченка (1898–1939 рр.). Львів, 2000. 198 с.
73. Сапеляк О. Питання етнографії на сторінках «Записок НТШ» 1899–1937 роки. *Записки НТШ*. Львів, 1995. Т. 230. С. 526–535.
74. Сапеляк О. Українська етнографія в діяльності Наукового Товариства ім. Шевченка (1898 – 1939 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.05 / НАН України; Інститут народознавства Б.м., 1998. 175 с.
75. Скрипник Г. Етнографічні музеї України. К., 1989. С. 71–105.
76. Циганок О. Відображення світоглядних уявлень українців у дослідженнях Володимира Гнатюка. *Наукові записки. До 130-річчя з дня народження В. Гнатюка*. Вип. Х. Тернопіль, 2001. С. 77–81.
77. Шевченко Л. Сторінка з етнографічної діяльності В. Гнатюка. *Народна творчість та етнографія*. К., 1959. № 1. С. 101–105.
78. Шелепець Й. Діалектол. дослідження В. Гнатюка. *Музей української культури у Свиднику: Науковий збірник, присвячений пам'яті В.Гнатюка*. Т. 3. Пряшів, 1967. С. 82.
79. Шелепець Й. Діалектологічні дослідження В. Гнатюка. *Музей української культури у Свиднику: Науковий збірник, присвячений пам'яті В.Гнатюка*. Т. 3. Пряшів, 1967. С. 81–87.
80. Шеремета О. Володимир Гнатюк і українська етнографічна наука кінця ХІХ – початку ХХ століття: Дис... канд. іст. наук: 07.00.05 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка Л., 2003. 218 с.
81. Шеремета О. Діяльність В. Гнатюка в НТШ. *Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету ім. І. Франка: Збірник наукових праць*. Львів, 1999. Вип. 2. С. 90–92.
82. Шеремета О. Етнокультурні паралелі українців і словаків Закарпаття у висвітленні В. Гнатюка. *Етнічна історія народів Європи*. К., 1999. Вип. 1. С. 5–8.
83. Шеремета О. Іван Франко в житті і творчості В. Гнатюка. *Народознавчі зошити*. Львів, 2001. № 3. С. 470–478.

84. Шеремета О. Наукова співпраця В. Гнатюка з українськими та зарубіжними вченими. *Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету ім. І. Франка: Збірник наукових праць*. Львів, 2001. Вип. 4. С. 354–362.
85. Шумада Н. Коломийка у дослідженнях Володимира Гнатюка. *Народна творчість та етнографія*. 1992. № 2. С. 21–25.
86. Шумада Н. Теоретичні концепції В.Гнатюка у вивченні монострофічних жанрів слов'янського фольклору. *Від Наукового товариства ім. Шевченка до Українського вільного університету*. Київ; Львів; Пряшів; Мюнхен; Париж; Нью-Йорк; Торонто; Сідней. 1992. С. 115–117.
87. Яценко М. Володимир Гнатюк: Життя і фольклористична діяльність. К., 1964. 287 с.
88. Яценко М. Володимир Гнатюк: Набутки й уроки: (Вклад вченого в укр. мову). *Слово і час*. 1991. № 5. С. 31–36.
89. Яценко М. Славістичні інтереси та зв'язки В. Гнатюка. *Міжслов'янські фольклористичні взаємини*. К., 1963. С. 78–123.
90. Яценко М. Славістичні інтереси та зв'язки В. Гнатюка. *Міжслов'янські фольклористичні взаємини*. К., 1963. С. 80–81.
91. Яценко М. Феноменально щасливий збирач. *Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка*. К., 1971. С. 5–30.
92. Яценко М. Феноменально щасливий збирач. *Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка*. К., 1971. С. 9–12.

ДОДАТКИ

Додаток А

COLOR BY FIX_YOU_PICS

Рис. 1. Володимир Гнатюк (1871–1926) – український етнограф, фольклорист, мовознавець, літературознавець, мистецтвознавець, перекладач та громадський діяч. Джерело <https://frankovi.com.ua/koryfej-ukrayinskoyi-etnografiyi-volodymyr-gnatyuk/>

Рис. 2. Зліва направо: Михайло Коцюбинський, Іван Франко та Володимир Гнатюк, 1905 рік. Джерело <https://www.radiosvoboda.org/a/volodymyr-hnatyuk-i-zakarpattya/31363936.html>

Рис. 3. Учасники з'їзду українських письменників у Львові з нагоди 100-річчя виходу в світ «Енеїди» Котляревського, 1898 р. Другий зліва у середньому ряду Володимир Гнатюк. Джерело https://tnpu.edu.ua/volodimir-gnatyuk.php?clear_cache=Y

Рис. 4. Дослідник Микола Мушинка з донькою Володимира Гнатюка – Олександрою Піснячевською та онукою Лолою Гордесманн у Парижі, 1981 рік.
Джерело <https://www.radiosvoboda.org/a/volodymyr-hnatyuk-i-zakarpatty/31363936.html>

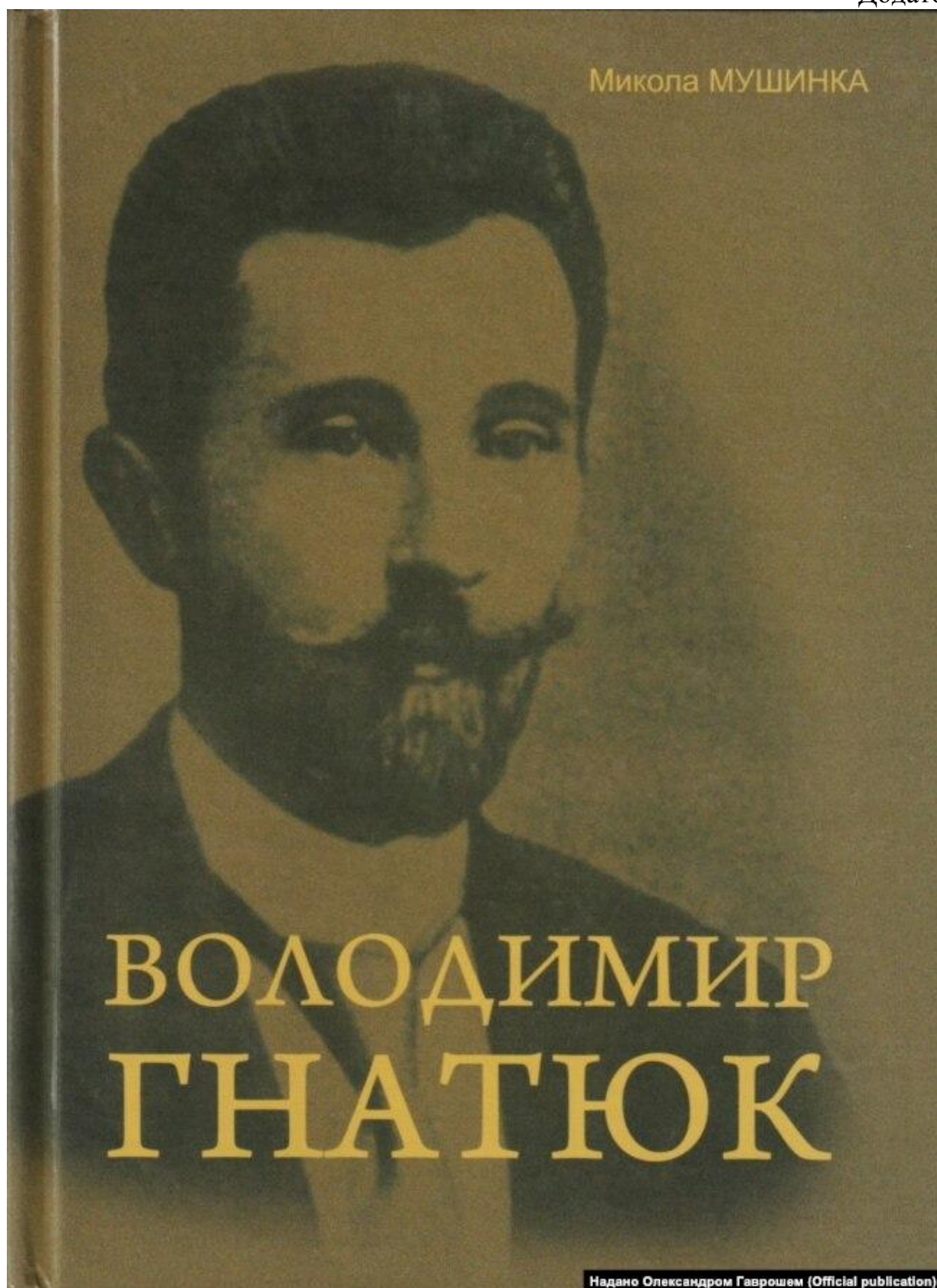

Рис. 5. Монографія дослідника спадщини Володимира Гнатюка академіка Миколи Мушинки з Пряшева, що побачила світ у Тернополі у 2012 році.
Джерело <https://www.radiosvoboda.org/a/volodymyr-hnatyuk-i-zakarpattya/31363936.html>

Рис. 6. Перевидання книги В. Гнатюка 2018 року харківського видавництва «Фоліо».
<https://www.radiosvoboda.org/a/volodymyr-hnatyuk-i-zakarpattya/31363936.html>

Рис. 7. Могила В. Гнатюка на Личаківському кладовищі недалеко могили його друга і учителя Івана Франка. Джерело https://tnpu.edu.ua/volodimir-gnatyuk.php?clear_cache=Y

Рис. 8. Погруддя В.Гнатюка встановлено у фое головного корпусу ТНПУ. Скульптор – Володимир Мельник. Джерело https://tnpu.edu.ua/volodimir-gnatyuk.php?clear_cache=Y

Рис. 9. Зображення Володимира Гнатюка є на символіці університету. Джерело https://tnpu.edu.ua/volodimir-gnatyuk.php?clear_cache=Y